

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Podoba demokracie v ČR ve srovnání s ostatními
zeměmi bývalého komunistického bloku**

Michal Rýněš

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

**Podoba demokracie v ČR ve srovnání s ostatními
zeměmi bývalého komunistického bloku**

Michal Rýněš

Vedoucí práce:

PhDr. Marek Ženíšek, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen
uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, 2012

.....

Obsah

1. Úvodní část.....	1
1.1. Úvod.....	1
1.2. Seznámení s tématem.....	4
1.3. Použité metody práce.....	4
1.4. Cíl bakalářské práce.....	5
2. Teoretická část	7
2.1. Demokracie v historickém kontextu	7
2.2. Totalitarismus	9
2.3. Autoritářský posttotalitní režim	11
2.4. Přejchod k demokracii	12
2.5. Teoretické přístupy	14
2.6. Typologie přechodů k demokracii.	16
2.6.1. Typologie podle Samuela Huntingtona	16
2.6.2. Typologie podle T. L. Karlové a P. Schmittera	17
2.7. Liberalizace.....	18
2.8. Demokratizace	19
2.9. Konsolidace	22
3. Případové studie.....	23
3.1. Československo.....	23
3.1.1. Změna režimu	23
3.1.2. Přejchod k demokracii	24
3.1.3. Česká republika.....	30
3.1.4. Slovenská republika.....	34
3.1.5. Závěrečné shrnutí v osmi otázkách a odpovědi podle Marka Ženíška.	33
3.2. Polsko.....	34
3.2.1. Změna režimu a přechod k demokracii.....	34
3.2.2. Závěrečné shrnutí v osmi otázkách a odpovědi podle Marka Ženíška.	39
3.3. Maďarsko.....	40
3.3.1. Změna režimu a přechod k demokracii.....	40
3.3.2. Závěrečné shrnutí v osmi otázkách a odpovědi podle Marka Ženíška.	44
3.4. Rumunsko	44
3.4.1. Změna režimu	44
3.4.2. Přejchod k demokracii	45

3.4.3. Závěrečné shrnutí v osmi otázkách a odpovědi podle Marka Ženíška	47
4. Filosofická část	49
4.1. Stát a jeho legitimita	49
4.2. Vyrovnání se s minulostí	50
4.3. Proč demokratické zřízení?.....	51
5. Závěr	53
6. Seznam literatury:	57
7. Resumé.....	59

1. Úvodní část

1.1. Úvod

Tato bakalářská práce nese název *Podoba demokracie v České republice ve srovnání s ostatními zeměmi bývalého komunistického bloku*. Již ze samotného pojmu *podoba demokracie* je patrné, že obsahuje velice pestrou směsici aspektů, podle kterých se na samotnou demokracii můžeme dívat. Cílem této práce není proto představit všechny tyto aspekty, ale jen jednu její část. Po konzultaci a vzájemné dohodě s vedoucím bakalářské práce bylo rozhodnuto, že se v této práci budu věnovat jen stěžejní části podoby demokracie a tím je přechod z nedemokratického režimu na režim demokratický.

Mezi nejdůležitější mezníky dějin České republiky a s ní i celé střední a východní Evropy lze zcela určitě zařadit druhou polovinu 80. let 20. Století. V této době proběhl proces, který se zařadil nejenom svým rozsahem, ale převážně svou obsahovou strukturou mezi nejvýznamnější události celého 20. Století. Rozpad komunistického bloku zapříčinil změny takového charakteru, že pozitivně ovlivnily životy miliony lidí na celém světě. Popis přechodu České republiky a její společnosti z nedemokratické formy zřízení na formu demokratickou, ve srovnání s bývalými postkomunistickými zeměmi byl proces zajímavý nejen pro samotné politology, ale též pro každého jednotlivce, který se na této proměně podílel. Vytváření nového společenského klimatu byl děj neopakovatelný a v každém státě, který tímto procesem procházel, byl v mnoha aspektech jedinečný. Postkomunistické země měly po pádu diktatury podmínky pro přechod k demokracii na první pohled podobné, ale pokud se na ně zaměříme podrobněji, najdeme podstatné rozdíly, které každou zemi staví do jiné roviny. Porovnání těchto rozdílů tvoří stěžejní část této bakalářské práce. Podle osnovy je rozdělena na tři hlavní části, úvodní, teoretickou a filosofickou. V úvodní části se seznámíme s tématem, s metodami a cílem bakalářské práce. V teoretické části se nejdříve pokusím vymezit některé základní pojmy, které jsou zde užity a které považuji pro tuto práci za klíčové. Těmito pojmy jsou demokracie, definování autoritářského a totalitního režimu, přechod k demokracii, liberalizace, demokratizace a konsolidace. Nicméně hlavními body teoretické části jsou případové studie bývalých postkomunistických zemí, jako jsou Československo (následované Českou republikou a Slovenskem), Polsko, Maďarsko a Rumunsko. Tyto země byly vybrány tak, aby každá

z nich představovala jeden z typů z nabízených typologií Samuela Huntingtona, Terry L. Karlové a Phillipa Schmittera, které jsou představeny v teoriích přechodů. Na základě tohoto zařazení můžeme totiž přechod k demokracii v jednotlivých zemích lépe definovat a porozumět mu. V jednotlivých případových studiích jsou představeny nejprve pády posttotalitních autoritářských režimů, jejich hlavní příčiny a aktéři, kteří tyto pády nejdříve vyvolali a potom byli hlavními strůjci přechodů k demokracii. Následuje popis základních faktů demokratizace společnosti a jejich hlavní úkoly, které byly pro úspěšný přechod prvořadé. Především jde o přijetí nové ústavy a konání prvních svobodných voleb. Zohledněny jsou také společenskoekonomické a politickostranické stránky budování nové společnosti, které měly na úspěšný přechod rozhodující vliv. K závěrečnému srovnání případových studií jednotlivých zemí byla zvolena stejná metoda a také podobný typ otázek a odpovědí jako jsou v knize Marka Ženíška *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Právě tyto otázky a jejich odpovědi na základní body demokratizace podávají ucelený přehled o nejdůležitějších aspektech, které přechody k demokracii ve vybraných zemích charakterizují, a které měly velký vliv na jejich úspěšnou či neúspěšnou konsolidaci. Jedná se o těchto osm základních otázek:

Otázka č. 1. Z jakého typu autoritářského režimu se přechod uskutečnil?

Otázka č. 2. Jaké byly hlavní příčiny změny?

Otázka č. 3. Kdo byl hlavním aktérem uskutečnitelných změn?

Otázka č. 4. Jaký typ přechodu se v zemi uskutečnil?

Otázka č. 5. Za jak dlouho od pádu režimu se přijala nová ústava?

Otázka č. 6. Za jak dlouho od pádu režimu se uskutečnily první svobodné volby?

Otázka č. 7. Jaký nový politický systém byl v dané zemi zřízen?

Otázka č. 8. Měla země po úspěšném přechodu k demokracii nakročeno k úspěšné konsolidaci?

V této bakalářské práci jsou jako základní zdroje informací zohledněny především tyto knihy. Za prvé je to kniha V. Dvořákové a J. Kunce *O přechodech k demokracii*, kde se autoři zabývají právě termíny, jako jsou tranzitologie a demokratizace. Jejich cílem je v této knize vysvětlit to, jak dosáhnout konsolidace. Dalším stěžejním pramenem je kniha *Přechody k demokracii v teorii a praxi* od Marka Ženíška, který se

ve své knize zaměřuje na vybrané státy celého světa. Představuje zde základní teorie přechodů k demokracii a jejich reálné podoby v praxi. Další titul, který hrál klíčovou roli při psaní mé bakalářské práce, je kniha od Michala Kubáta *Postkomunismus a demokracie. Politika ve středovýchodní Evropě*. Tato kniha se přímo věnuje změnám, ke kterým došlo v komunistických státech střední a východní Evropy na konci 80 let 20. Století. Určujícím měřítkem je zde společný, politický, sociální a ekonomický vývoj po roce 1989. Jsou zde uvedeny také prvořadé úkoly nově budovaného demokratického systému. Hlavní pozornost zde autor směřuje k vnitřní politice převážně ve srovnávací perspektivě. Ze zahraničních autorů můžu zmínit knihu Roberta Dahla *O demokracii*, ta byla vydána česky v roce 2001 v nakladatelství Portál. Robert Dahl se v této knize pozastavuje nad tím, proč se moderní společnost vehementně snaží o dosažení demokracie a snaží se vysvětlit, jak demokracie v různých společnostech funguje. Tato část je vodítkem nejen v teoretické, ale i ve filosofické části. Další významnou zahraniční literaturou, která je pro tuto práci stěžejní, je kniha *Třetí vlna* od Samuela P. Huntingtona. Tato kniha patří mezi ty knihy, kde je obsažena jedna z nejlepších koncepčních analýz v politické vědě, proto je dnes zařazována mezi klasická díla v politické historii, a protože jsou postkomunistické země a jejich přechody k demokracii zařazeny právě do této třetí vlny, je v této práci velmi důležitým vodítkem. Zmíním se ještě o jedné knize, která je zařazena do základního zdroje literatury. Tato kniha je od dalšího zahraničního autora Francouze Raymonda Arona a její název je *Demokracie a totalitarismus*. Tento autor přináší do fenoménu demokracie především filosofické hledisko. Jeho pohled nebo vysvětlení samotné podstaty demokracie a její reálné fungování ve společnosti je velkým přínosem nejen pro každého čtenáře, ale zvláště pak pro studenty a odborníky, kteří s tímto druhem odborné literatury pracují.

Ve filosofické části se nejdříve zamyslíme nad vznikem a zánikem státních útvarů. Podle sociologa Maxe Webera si vysvětlíme základní prvky, které jsou určujícími atributy pro vznik státu. Dalším a také neméně důležitým prvkem v každém přechodu z autoritářského na demokratický režim je vyrovnání se z minulostí. Dále se podle Roberta Dahla pokusíme vysvětlit, proč se lidé snaží o demokratické zřízení a jaké výhody pro společnost z takového rozhodnutí plynou. V závěrečné části se pokusím shrnout vše podstatné z celé bakalářské práce.

1.2. Seznámení s tématem

V dnešní společnosti je slovo demokracie, dovolím si tvrdit, jedno z nejpoužívanějších. Netvrdím to jen proto, že v demokratickém státě žijeme, ale také proto, že samotné demokratické zřízení je dnes jeden z nejrozšířenějších způsobů řízení státu, a kde každý z nás toto slůvko používá velmi často, aniž by věděl, co přesně znamená. Každý si pod ním představuje něco jiného. Proto máme logicky zcela jiné představy o uspořádání i chodu celé společnosti. Není tudíž jednoduché uplatnit svoji představu o demokracii mezi tolika představami rozdílnými. Nicméně už jen to, že můžeme jakýkoliv názor na společenské dění vůbec vyslovit, je jeden z hlavních principů demokracie. Naproti tomu totalita omezuje veškerou svobodu slova i jednání. Přechod společnosti z jednoho politického režimu do druhého není jednoduchý, zvlášť pokud se jedná o přechod z totalitního nebo autoritářského režimu do režimu demokratického. Je to obzvlášť těžké pro společnost, která s demokracií neměla nikdy ve své historii co dočinění. Tato společnost vstupuje do vod zcela neznámých, tudíž se transformuje do nového prostředí pomaleji a potřebuje více času, aby se dokázala novému způsobu vládnutí přizpůsobit. A to ještě není vůbec jisté, zda se dokáže do takového zřízení transformovat a jestli se v něm dokáže udržet a nezůstane buď stát na místě či se dokonce nevydá cestou zpět.

S fenoménem demokracie se v dnešním světě ztotožňuje většina států. Je nutno podotknout, že každý z těchto států, dokonce i většina jejich politických stran, které se pokládají za demokratické, demokratickými být nemohou, poněvadž evidentně popírají veškeré demokratické principy. I ve státě, který je pokládán za demokratický, se stávají věci, které nemají s demokracií nic společného, např. byrokracie, omezování osobní svobody, rasismus nebo korupce. Musíme si uvědomit, že ideální demokracie neexistuje, maximálně se k ní můžeme jen přiblížit. Samotná demokracie má mnoho podob a zvláště etap, kterými na cestě k ní stát prochází.

1.3. Použité metody práce

Z metodologického hlediska budou použity dvě metody práce. Za první je to metoda výkladu. Tuto metodu jsem zvolil proto, že má bakalářská práce se nesnaží stát se prací odbornou, ale prací, která má zhodnotit výsledky a poznatky mého tříletého studia filosofie, historie a politologie na naší fakultě. Za druhé je použita metoda případové

studie, která je jedním z přístupů komparativní metody. Komparace je nejen v politologii druh metody, jejíž pomocí lze dosáhnout požadovaného výsledku, v našem případě analýzy přechodů k demokracii v postkomunistických zemích. Pro samotnou politologii jako pro jednu z nejmladších společenskovědních disciplín je tato metoda (na rozdíl od jiných společenskovědních věd) nejvýhodnější. Využívá totiž veškerých poznatků, které před ní už dosáhly vědy, jako jsou sociologie, psychologie, filosofie, religionistika, ekonomie aj. Na tomto místě musíme zdůraznit, že samotná komparace ještě není srovnání. Komparace je totiž charakteristická tím, že využívá metod techniky, zatímco srovnání je čistě jednoduchá metoda jak dojít k potřebnému závěru. Komparace využívá tyto základní pravidla, která jsou respektována i v této práci:

1. Definice objektu komparace
2. Určení cíle komparace
3. Stanovení kritérií pro vlastní analýzu zvolených objektů a vymezení vztahu komparace k časové ose¹

Vzhledem k rozsahu a vymezení, byla pro tuto práci zvolena synchronní komparativní metoda, která je na rozdíl od metody diachronní jednodušší a hlavně efektivnější. Pro synchronní metodu je totiž charakteristické, že se zaměřuje na analýzu vymezeného časového období a zvolených aspektů, v našem případě společenského a politického uspořádání ve vybraných zemích v rozmezí 5 let na začátku 90. let 20. st. Komparativní přístup politického uspořádání můžeme dělit podle Michala Kubáta na tři základní kategorie, *analýza jednoho systému, analýza velmi podobných systémů a analýza velmi rozdílných systémů*.² V této práci je použita analýza velmi podobných systémů.

1.4. Cíl bakalářské práce

Základním cílem této bakalářské práce je porovnání jednoho z mnoha aspektů podoby demokracie a to je přechod posttotalitního autoritářského režimu na režim demokratický. V této práci se jedná o popis výchozích podmínek, hlavních aktérů a jejich snahy o budování základních stavebních kamenů demokracie a také popis jejich prvních důležitých rozhodnutí a činů po pádu autoritářských režimů. Tímto procesem prošly komunistické země ve střední a východní Evropě na konci 80 let 20. Století.

¹ Říchová, B. *Komparativní politologie*. In: Cabada, L. Kubát, M. a kol. *Úvod do studia politické vědy*. Aleš Čeněk, Plzeň, 2007. s. 69-70.

² Kubát, M. *Postkomunismus a demokracie. Politika ve středovýchodní Evropě*. Dokořán, Praha, 2003. s. 12-13.

Cílem mé bakalářské práce je tedy analýza těchto přechodů v rozmezí zhruba pěti let od zmíněných pádů režimů. Právě v tomto období se totiž tyto země snažily vtisknout do svého řádu *svou* podobu demokracie. V mnoha směrech šly tyto země cestou demokratizace podobně a také navzájem hodně spolupracovaly, ale ve většině případů si každá země zvolila vlastní model transformace. Tato práce by měla být pro toho, kdo ji bude číst, přehledná a měla by usnadnit čtenáři pochopení dané tematiky a také znovu přiblížit jednu z nejvýznamnějších etap vývoje našeho státu i celé střední a východní Evropy.

2. Teoretická část

2.1. Demokracie v historickém kontextu

Demokracie je původně označení politického zřízení městských států (polis) ve starém Řecku, zejména Athénách v 6 – 4 st. př. n. l. Toto zřízení bylo založeno na principu podřízení menšiny většině a uznání rovnosti, svobod a politických práv občanů. Doslovný překlad tohoto slova znamená vláda lidu (demos – lid, kratos – síla, moc, vláda). Mimo tohoto pojetí je demokracie častěji chápána, buď jako komplexní politický řád, jako jedna z forem vlády, nebo jako názor každého člověka (občana) na uspořádání světa a života. Demokracie jako taková, byla právě od svého vzniku ve starém Řecku až do 18. Století *„spíše předmětem teoretických úvah filosofů než politickým systémem, který by lidé přijímali a praktikovali“*.³

Právě stoupenci z řad filosofů jsou přesvědčeni, že žádný systém formálních pravidel není schopen zajistit a ochránit demokracii. Pokud by tomu tak bylo, mohla by se každá země, která by do svého ústavního a právního státu zanesla demokratické zásady nazývat demokratickou. Položme si nyní otázku, proč většina států a lidského společenství usilují o demokratické uspořádání? Odpověď zdá se být na první pohled jednoduchá. Demokracie totiž vytváří podmínky pro rozvíjení samostatné lidské činnosti, kde má každý člověk možnost se svobodně rozhodnout, jak se svým životem naložit. Není relativně ničím omezován, může vyjádřit svůj názor, má svobodu vyznání, v rámci voleb má možnost rozhodovat o svém volebním hlasu, má možnost být volen atd. Demokracie tedy vytváří, co nejširší možnost diskuze a podílí se na správě věcí veřejných. Na druhou stránku pokud se zaměříme na historii demokracie, dostáváme se k složitější odpovědi. Lidé se vždy snažili najít nějaký ideál společenského uspořádání, ve kterém by byli spokojeni. V tomto smyslu se demokratické zřízení tomuto ideálu blíží. Musíme se ale ptát, pokud lidé považují většinou demokracii za ideální představu státního uspořádání, proč byla naopak spousta lidí nespokojena s demokratickým zřízením? Mezi nimi např. dva největší antičtí filosofové Platón a Aristotelés, kteří považovali demokracii za závadnou formu vlády. Platón považoval *„za hlavní slabinu demokracie to, že v ní získává navrch skupina demagogů, kteří představují vedoucí sílu*

³ Dahl, R. *O demokracii*. Portál, s. r. o. Praha. 2001. s. 9.

každé demokracie“.⁴ Tyto demagogové jsou hrozbou pro tehdejší společnost, proto představuje svou vlastní teorii ideálního státu a to v utopistickém díle nazvaném *Ústava*. V něm vládne několik jedinců, kteří jsou pro své schopnosti a vrozené předpoklady schopní toto státní zřízení dobře řídit. Tuto vládu jedinců nazývá vládou spravedlivých, a to proto, že spravedlnost považuje za hlavní princip, který dává každému občanu jedinečné postavení ve společnosti.⁵ Jako ideální formu řízení státu navrhoval vládu filosofů, jejichž největší předností oproti nevzdělanému davu je moudrost. Naproti tomu jeho žák Aristotelés definuje kritiku demokracie tak, že „*v demokracii se pojem lidu zužuje na chudou většinu a není stejně respektován zájem a právo všech*“.⁶ Považuje proto za nejlepší státní zřízení takové, které je utvořeno ze středního prvku mezi demokracií a oligarchií, tzn. mezi vládou nemajetné většiny a majetné menšiny.⁷ Takovou formu demokracie považuje Aristotelés za nejlepší typ, který je schopen ideálního vládnutí. S kritikou obou filosofů bychom mohli souhlasit i dnes, zvláště pokud se podíváme na celkem velký počet lidí, kteří se snaží jakýmkoli způsobem dostat k moci.

Dalším kritikem demokracie byl v 18. Století významný politický teoretik Charles Louis de Montesquieu. Ten považoval demokracii spíše za teoretický model, který lze uplatnit jen v malých než ve velkých státech. Jeho kritika sice nebyla tak velká jako u Platóna a Aristotela, ale přesto varuje před riziky, které demokracie přináší. Jedná se především o duch nerovnosti a duch krajní rovnosti. V tomto smyslu Montesquieu říká, že „*princip demokracie zaniká nejen tehdy, kdy se vytrácí smysl pro rovnost, ale i tehdy, kdy se princip rovnosti dovádí do krajnosti a všichni se chtějí rovnat vládcům, které si ze svého středu zvolili. Lid, který nedokáže strpět ani moc, kterou sám svěřil, chce pak všechno činit sám, chce rozhodovat místo senátu, chce řídit místo úřadů a chce všechny soudce zbavit moci.*“⁸

V průběhu 20. století se slovo demokracie stalo slovem s kladnou hodnotou a bývá zneužíváno i pro režimy zásadně nedemokratické, v nichž sice probíhají formálně volby, ale jejich příprava i průběh jsou kontrolovány vládnoucí skupinou. Tyto státy jsou, co do obsahu výkonu politické moci autoritářské. Ve srovnání s nimi je proto třeba

⁴ Skovajsa, M. *Teorie demokracie – Antická demokracie*. In: Cabada, L. Kubát, M. a kol. *Úvod do studia politické vědy*. Aleš Čeněk, Plzeň, 2007. s. 309.

⁵ Asmus, V, F. *Antická filosofie*. Nakladatelství Svoboda. Praha. 1986. s. 234.

⁶ Skovajsa, M. *Teorie demokracie – Antická demokracie*. In: Cabada, L. Kubát, M. a kol. *Úvod do studia politické vědy*. Aleš Čeněk, Plzeň, 2007. s. 311.

⁷ Asmus, V, F. *Antická filosofie*. Nakladatelství Svoboda. Praha. 1986. s. 379.

⁸ Valeš, L. *Dějiny politických teorií*. Aleš Čeněk. Plzeň. 2007. s. 188-189.

odlišit pravé demokracie západního typu, které jsou označovány jako liberální demokracie. Pouze v těchto probíhá skutečně svobodná politická soutěž, svobodné vytváření veřejného mínění a jsou zajišťovány i svobody občanů. Liberálních demokracií je ve světě pouze několik desítek. Mezi takové demokracie se může počítat i Česká republika. Základní formy demokracie jsou: přímá a nepřímá (zastupitelská). Zastupitelská je preferována ve většině zemí světa s některými prvky přímé demokracie (referendum).⁹

Podstatná část dnešní formy demokracie, nebo lépe řečeno *polyarchie*, což je název Roberta Dahla, který takto definuje demokracii v praxi, bude vysvětlena v kapitole demokratizace.

2.2. Totalitarismus

Na začátku této kapitoly se zmíním o starší definici Joachima Fiedricha a Zbigniewa Brzezinského ze začátku 50. let 20. Století, kterou ve své knížce *O přechodech k demokracii* zmiňují Vladimíra Dvořáková a Jiří Kunc. „*Totalitní politický systém je především pojímán jako fenomén v dějinách zcela nový a jeho zásadní novinkou je právě bezprecedentní míra kontroly nad atomizovanou společností*“.¹⁰ Podle tohoto názoru je zcela evidentní, že totalitní režim můžeme porovnávat podle míry kontroly a násilí na vlastním obyvatelstvu. Tudíž v každém státě, ve kterém se tento druh vládnutí nachází, je jevem specifickým i když má s dalšími státy tohoto typu mnoho společných prvků.

Základními prvky, podle kterých lze totalitarismus definovat jsou podle Raimonda Arona tyto:

- Totalitarismus poskytuje jediné vedoucí straně ve státě monopol na vlastní politickou činnost
- Tento monopol je podepřen jedinou povolenou ideologií, která se zároveň stává základní pravdou ve státě.
- Stát má bezmeznou kontrolu nad veškerými komunikačními prostředky jako jsou tisk, rozhlas, televize atd.

⁹ David, R. *Politologie – Základy společenských věd*. Nakladatelství FIN, Olomouc, 1996. s. 95.

¹⁰ Dvořáková, V. Kunc, J. *O přechodech k demokracii*. Sociologické nakladatelství. Praha. 1994. s. 40.

- Veškeré ekonomické aktivity jsou podřízeny státu a též zaštitěny povolenou ideologií. Jakékoli vybočení se trestá.
- Podřízeny státu a zároveň ideologii jsou též veškeré ozbrojené složky moci (armáda, policie).¹¹

Fenomén totalitarismu je dokonalý, pokud jsou veškeré tyto prvky uplatněny.

V historickém pojetí byl termín totalitarismus nejdříve používán ve třicátých letech pro označení fašistického režimu v Itálii, následně se k němu přidává režim nacistický v Německu a ruský komunismus. Až po ukončení druhé světové války se tento termín rozšiřuje i mezi laickou veřejnost, proto se za totalitní pokládají po druhé světové válce všechny režimy, kde získala komunistická strana rozhodující úlohu. Jedná se např. o všechny lidově demokratické republiky střední a východní Evropy + Sovětský svaz, Čínu, Kubu, Severní Koreu atd.¹² Totalitarismus je tedy politický systém, jehož vládnoucí skupiny neuznávají žádné meze své pravomoci a snaží se regulovat všechny aspekty veřejného a soukromého života. Základními znaky totalitarismu jsou autokratická vláda a prosazování politické ideologie v oblasti veřejného i osobního života. Totalita je typem diktatury, ve kterém se stát snaží ovládat jedince nejen politicky, ale ovlivňuje i další sféry jeho života, především sféru soukromou. Jedinec je podřízen společnosti (státu) a ztrácí veškerou svobodu činnosti. Totalita bere člověku jeho důstojnost, jeho duchovní i kulturní život, jeho lidská práva i s jeho morálními hodnotami. Václav Havel v tomto smyslu dodává, že člověk, který je zbaven všech vrstev svého domova, je zbaven sám sebe, svého lidství.¹³ Totalitní režimy se zcela určitě „*nestaly totalitními nějakým postupným vývojem, ale v důsledku původního záměru, snahy od základů přeměnit existující řád podle nějaké ideologie*“.¹⁴ Samotné ideologie jsou stavebním kamenem totality a většina z nich slouží jako předmět k ospravedlnosti lží, nepravd, násilí a křivd, které se v nedemokratických režimech dějí. Je to hlavní „*složka opory moci*“.¹⁵

Totalitní stát se také snaží ovládat jedince již od mládí pomocí různých mládežnických organizací. V naší zemi takovými organizacemi byly Jiskry, Pionýr a

¹¹ Aron, R. *Demokracie a Totalitarismus*. Atlantis. Brno. 1993. s. 158.

¹² Řichová, B.: *Přehled moderních politologických teorií*. Portál. Praha. 2000. s. 227-228.

¹³ Havel, V. *Letní přemítání*. Odeon. Praha. 1991. s. 19.

¹⁴ Aron, R. *Demokracie a Totalitarismus*. Atlantis. Brno. 1993. s. 159.

¹⁵ Havel, V. *Moc bezmocných*. Lidové noviny. Praha. 1990. s. 12.

posléze Svaz mládeže. V těchto organizacích se sdružovala převážná část dospívající mládeže a nutno podotknout, že bez aktivního zařazení do těchto organizací měl jedinec velmi malou šanci na prosazení se v různých mimoškolních aktivitách. Na tomto místě si nemohu dovolit nezmínit svou vlastní zkušenost, kdy jsem měl zájem o studium hry na dechový nástroj. Po „zralé“ úvaze jsem byl odmítnut s tím, že vedení hudební školy nemůže přijmout někoho, kdo není členem pionýrské organizace.

Dalším z hlavních rysů totalitního státu je používání tajné policie, ta spolupracuje se složkami politické moci (zákonodárná, výkonná, soudní) na potírání kritiků režimu. Odpůrci jsou nejdříve zavražďováni a po následném zatčení jsou na delší dobu uvězněni. Trpí i jejich rodiny, které jsou často perzekuovány. Tito lidé, kteří vědomě a úmyslně bojují proti režimu (např. tiskem nelegálních novin, nebo vytvářejí a organizují protirežimní akce) bývají označováni jako disidenti. Tento aparát byl nejvíce činný v nacistickém Německu, SSSR a komunistických státech (hlavně v 50. letech), včetně naší republiky. Musíme se ale zmínit, že s totalitním státem se v historii našeho státu setkáváme jen v období od nástupu komunistů k moci, a to od roku 1948 do roku 1953, kdy zemřel prezident Klement Gottwald. Dobu jeho vlády můžeme charakterizovat jako dobu nejtvrdsích represí a politických procesů. Po jeho smrti došlo k následnému uvolnění, proto o tvrdé totalitě již nemluvíme a začíná režim posttotalitní autoritářský.

2.3. Autoritářský posttotalitní režim

Autoritářský režim je typem režimu, který se pohybuje na pomezí mezi demokratickými a totalitními režimy. Definice autoritářského režimu je výstižně vysvětlena podle Giovanni Sartoriho, který vychází z toho, „že se jedná o *politický režim, který ponechává minimální prostor svobodě*“.¹⁶ Pokud bychom měli definovat tento režim výstižněji, mohli bychom spíše použít definici politologa Juana José Linze, který charakterizuje autoritativní režimy jako „*politické systémy s limitovaným politickým pluralismem, bez vybroušené a vedoucí ideologie, zato s typickou mentalitou, bez extenzivní či intenzivní politické mobilizace (vyjma některé etapy jejich vývoje), ve kterých vůdce či výjimečně malá skupina uplatňuje moc uvnitř formálně špatně definovaných, avšak předvídatelných hranic*“.¹⁷ Termín posttotalitní autoritářský je

¹⁶ Dvořáková, V. Kunc, J. *O přechodech k demokracii*. Sociologické nakladatelství. Praha. 1994. s. 46.

¹⁷ Kubát, M. *Autoritativní a Totalitní politické systémy*. In: Cabada, L. Kubát, M. *Úvod do studia politické vědy*. Aleš Čeněk, Plzeň, 2007, s. 336.

podkategorií režimu autoritářského a je používán pro režimy, které se ocitly po určitém celkovém uvolnění dosud nastolené totality. V našem případě jde o definici většiny komunistických států po smrti Stalina v roce 1953. Tento typ autoritářského režimu vykazuje určitý omezený pluralismus, především v ekonomické a institucionální sféře, ovšem kromě sféry politické, kde si stále vládnoucí strana udržuje veškerou moc. Vůdčí roli sice stále hraje hlavní ideologie, nicméně již i v tomto směru dochází k určitému pokroku v rámci uvolňování ze strany samotných ideologů. Pokrok je vidět i v tom, že jsou v omezené míře tolerovány určité názorové skupiny, které vyjadřují nesouhlas s dosavadními podmínkami ve státě.¹⁸

2.4. Přejchod k demokracii

Není jednoduché definovat přechod k demokracii. Většina autorů, kteří se přechody z jedné formy vládnutí k formě druhé zabývali a stále zabývají, upozorňují hned na začátku na samotný pojem *přejchod k demokracii*, který je už sám o sobě zavádějící. Ten totiž udává, kam se země po pádu určitého režimu hodlá ubírat a předurčuje tak možný výsledek. Marek Ženíšek ve své knize *Přejchody k demokracii v teorii a praxi* zmiňuje polského politologa Adama Przeworského, který uvádí, „že nemá přílišnou relevanci používat pojem přechod, když není jistota, kam se vlastně přechází“.¹⁹ Každá země si sice určí cíl svého snažení (v našich případech demokracii), ale nemá zdaleka žádnou jistotu, že na této cestě nevybočí a nevrátí se do podobného režimu, z kterého odchází. Proto Adam Przeworski raději používá termín *odchod* než *přejchod*. Jiným zmiňovaným kritikem dalšího pojmosloví je v téže knize i Giovanni Sartori, který říká, že *východ* nemůže *automaticky* znamenat *vchod*. A jak můžeme obecně definovat přechod k demokracii, když se sami odborníci nemohou shodnout na přijatelné obecné verzi? Obecně lze přechod popisovat jako: interval mezi jedním a druhým politickým režimem, kde nejsou v jeho průběhu trvale definována a všeobecně přijímána pravidla hry.²⁰ Za velmi srozumitelnější můžeme používat další definici, která zní, že přechod

¹⁸ Ženíšek, M. *Přejchody k demokracii v teorii a praxi*, Aleš Čeněk, Plzeň, 2006. s. 35.

¹⁹ Tamt. s. 19.

²⁰ Dvořáková, V. Kunc, J. *O přechodech k demokracii*. Sociologické nakladatelství. Praha. 1994. s. 77.

k demokracii je „*přechodné období mezi nedemokratickým režimem a demokracií, které provází zjevná institucionální nejistota*“.²¹

Pokud se na tuto definici zaměříme pozorněji, tak zjistíme, že v době přechodného období se základní instituce dostaly do totálního chaosu. Jejich spolehlivé fungování vybudované na demokratických principech bylo totiž pro úspěšný přechod prvořadě a společnost si vyžadovala co nejrychlejší změny právě na této úrovni. Do prvních voleb se ale stihlo uskutečnit jen pár personálních výměn.²² Po prvních volbách se již zřizovaly instituce nové. Určitou dobu však fungovaly souběžně jak nově vytvořené tak i ty původní. Jejich chod nebyl ale vůbec jednoduchý, poněvadž i systém institucí v komunismu často musel v hospodářských i ekonomických sférách ignorovat stávající pravidla, aby se nezhroutily samotné základy.²³ Vybudování demokratických institucí je v kontextu s učením se demokracie úkol přetěžký. Společnost sice může v relativním časovém období vytvořit demokratické instituce (pluralitní a stranický systém, volební systém, ústava atd.), ale formování demokratických zvyků (ústavnost, druh politického klima, politická kultura) naučit nelze.²⁴ Lidé potřebují hlavně dostatek času, aby se dokázali s těmito základními institucemi demokracie sžít.

Postkomunistické země střední a východní Evropy, které se cestou demokracie vydaly, se podle Samuela Huntingtona zařazují do tzv. *třetí vlny demokratizace*, tímto termínem autor „*označuje skupinu přechodů od nedemokratických vládních režimů k režimům demokratickým, k nimž dochází v nějakém časovém období a je jich podstatně více než přechodů opačným směrem, které se odehrají v témž období*“.²⁵ Tato vlna se týkala kolem 30 zemí a začíná portugalskou revolucí v roce 1974 a její konec není zatím specifikován. Předchozí dvě vlny jsou datovány mezi roky 1828 -1926 a 1943 -1962. Mezi jednotlivými vlnami probíhaly tzv. protivlny. To je termín, ve kterém jsou zařazeny státy, které sice nastoupily proces demokratizace, ale z různých důvodů se vrátily do režimů nedemokratických. Jako příklad bychom mohli uvést případy Itálie a

²¹ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, Aleš Čeněk, Plzeň, 2006. s. 19.

²² Zcela jiná situace probíhala například v Estonsku, kde alespoň částečnou výměnu nešlo uskutečnit v důsledku velké rusifikace společnosti, z estonského národa neměl totiž kdo stávající úředníky nahradit.

²³ Staniszkis, J. *Postkomunismus – Zrod hádanky*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno. 2006. s. 30.

²⁴ Kubát, M. *Postkomunismus a demokracie. Politika ve středovýchodní Evropě*. Dokořán, Praha, 2003. s. 20.

²⁵ Huntington, P. S. *Třetí vlna – Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno. 2008. s. 24.

Německa v 30 letech 20. Století, kdy tehdy křehké demokracie vzaly za své pod nátlakem fašistických režimů. Demokratizační třetí vlně významným způsobem napomáhaly zejména Spojené státy Americké. Jejich angažovanost v zahraniční politice zapříčinila ovlivňování všech režimů včetně totalitních a posttotalitních. Důležitým pomocníkem byly především nové technologie v telekomunikační sféře, jako satelity, rádio, televize, tisk a jiné komunikační kanály. Tyto média svými objektivními informacemi dělaly komunistickým režimům nemalé problémy. Díky nim se už totiž nedalo úplně uzavřít před světem a hlavně před realitou. Co se pravdy týče, tak lidé začali vnímat nejen skutečný stav věcí, ale také velké ekonomické a hospodářské rozdíly mezi západem a východem. Spojené státy jako velmoc, určovaly dění ve světě tím, že buď přímo či nepřímo podporovaly demokratizační změny všude tam, kde to bylo zapotřebí. Spolupracovaly zejména s Evropským společenstvím a investovaly nemalé prostředky do vzniků takových organizací, jako byly rozhlasové stanice Svobodná Evropa nebo Hlas Ameriky. Tito zprostředkovatelé sehráli v přechodech k demokraciím ve střední a východní Evropě významné role. Jejich vysílání byla v určitých fázích jediným zdrojem pravdivých informací, které mohli lidé v komunismu získat.

Pokud bychom měli komunistické státy v této třetí vlně nějak odlišit, tak můžeme podle Samuela Huntingtona Československo, Polsko a Maďarsko zařadit do modelu „*druhého pokusu*“, kde demokracie v historii byla určitým způsobem naplněna, ale po druhé světové válce a následném začlenění do sovětského područí, byla zrušena. Tyto země měly tedy s demokracií již své zkušenosti a mohly se po roce 1989 pokusit a navázat na svou úspěšnou historii. Další země, jako jsou Rumunsko a Bulharsko s demokracií zkušenosti neměly. Rumunsko bychom mohli zařadit do modelu „*přímého přechodu*“.²⁶

2.5. Teoretické přístupy

Teoretických přístupů, kterými se svým způsobem snažíme nahlížet a vysvětlit, co vedlo jednotlivou zemi na cestě k demokratizaci je mnoho, ale položme si nyní otázku, co vlastně je původní příčinou přechodů k demokracii, co je nastartuje, co je prvním impulsem ke změně? Odpověď můžeme samozřejmě hledat v nespokojenosti v režimu

²⁶Huntington, P. S. *Třetí vlna – Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno. 2008. s. 49-50.

stávajícím, ale např. podle Adama Przeworského jsou prvními signály objektivní příčiny, kdy se důležití členové domnívají, že změna je prostě nevyhnutelná a na spadnutí. Ekonomická situace není dlouhodobě udržitelná nebo další příčinou může být také smrt dosavadního vůdce.²⁷ To vše zapříčiní určité rozklady uvnitř vládnoucí strany. Začínají se objevovat první reformisté, kteří donutí konzervativní křídlo k změnám a následně započnou proces, který vede k demokracii. Mezi ty nejzákladnější teoretické přístupy můžeme zařadit tyto tři:

- *Modernizační přístup* - kde hlavním aspektem je především sociální a ekonomická sféra společnosti. Demokracie je zde klasifikována především jako výsledek socioekonomického růstu obyvatel, míry vzdělání, zdravotní péče, technologií i vědy. Modernizace sice vytváří tzv. *podhoubí* demokracii, ale není ještě zdaleka jisté, že z tohoto podhoubí něco vyrostě.
- *Tranzitní přístup* - kde hlavním aspektem je politické vedení a jejich hlavní aktéři, kteří rozhodují, zda svolí k určitým změnám, které povedou k demokracii.
- *Strukturální přístup* – zde je hlavní aspekt viděn především v kontextu změn, které se odehrály buď v mezinárodním měřítku, nebo změn reagujících na zásadní události ve státě.²⁸

Dalšími velmi podobnými přístupy charakterizuje příčiny pádu komunismu ve střední a východní Evropě také polská socioložka Jadwiga Staniszkis. Její teorie jsou:

- *Teorie modernizace* – kde se komunismus zhroutil, protože nedokázal zajistit pokrok.
- *Teorie zklamání* – kde komunismus nedokázal potvrdit a uskutečnit naděje, které lidem sliboval.
- *Teorie globalizace* – kde komunismus nedokázal držet krok se západem, naopak se čím dál tím více zviditelnil ekonomický propad mezi východem a západem.²⁹

²⁷ Za typický příklad můžeme uvést smrt generálního tajemníka KSSS Černěnka v roce 1985, kdy po jeho smrti nastupuje M. Gorbačov, který započne liberalizaci v celém komunistickém bloku.

²⁸ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, Aleš Čeněk, Plzeň, 2006. s. 58-59.

²⁹ Staniszkis, J. *Postkomunismus – Zrod hádanky*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno. 2006. s. 9.

2.6. Typologie přechodů k demokracii.

Přihlédneme-li k faktu, že přechod k demokracii ve střední a východní Evropě probíhal v tzv. třetí demokratizační vlně, upřednostním v této kapitole typologii Samuela Huntingtona, poněvadž jeho typologie je právě nejvíce charakteristická pro naše sledované období.³⁰ Vzhledem k tomu, že se v odborných knihách a člácích vyskytují velice podobné charakteristiky typologií, lišící se jen jejich názvy a také považují za zbytečné věnovat se všemi dostupnými typologiemi, postačí uvést pro naše účely ještě jednu významnou od autorů T. L. Karlové a P. Schmittera. Tyto dva druhy typologií budou také využity pro zhodnocení přechodů v jednotlivých zemích.

2.6.1. Typologie podle Samuela Huntingtona

Než se pustíme do samotné typologie, musíme si uvědomit, že existují i určité vztahy mezi hlavními aktéry, kteří určují základní pravidla přechodů k demokracii. Podle Samuela Huntingtona hrají důležitou roli tyto tři: *vztah mezi vládou a opozicí, vztah mezi reformátory a odpůrci změn ve vládě a vztah mezi umírněnými a radikály v rámci opozice*.³¹ Tyto vztahy jsou určující pro tři typy přechodu k demokracii.

- Prvním typem je *Transformace* – to je typ, kde vládní představitelé dojdou k přesvědčení, že pokud se má celá ekonomika a hospodářství udržet, tak transformace těchto složek je naprosto nevyhnutelná. Proces demokratizace začnou tedy sami vládní činitelé.
- Druhým typem je *Nahrazení* - v tomto typu je hlavní aktér opozice, která vytlačí stávající vládu a nahradí ji svojí vlastní. V tomto typu je prosazena síla jednoho aktéra na úkor druhého.
- Třetím typem je *Sjednaný přechod* – to je typ, kde se vláda i opozice dohodnou na určité formě kompromisu. Opozice v tomto případě je podepřena nenásilnou silou demonstrací a stávek společnosti.³²

³⁰ Holý, K. *Podoba demokracie ve srovnání s ostatními zeměmi bývalého komunistického bloku*. [bakalářská práce]. Plzeň. 2011. Fakulta filosofická.

³¹ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, Aleš Čeněk, Plzeň, 2006. s. 67.

³² Tamt. s. 68-70.

2.6.2. Typologie podle T. L. Karlové a P. Schmittera

V této typologii hrají důležitou roli hybatelé (aktéři) přechodu a jejich strategie, kteří svými rozhodnutími a činy určují, jaký typ přechodů k demokracii bude v dané zemi aktuální.

- Prvním typem přechodu je *pakt* – v tomto typu jde o to, že hlavní aktéři se dohodnou na vzájemném kompromisu.
- Druhým typem přechodu je *vnucení* – v tomto typu je prosazena síla jednoho aktéra na úkor druhého.
- Třetím typem přechodu je *reforma* – v tomto typu jde o zmobilizování širokých mas, které si svou nenásilnou formou vynutí předložené požadavky.
- Čtvrtým typem přechodu je *revoluce* – kde se ty samé masy uchýlí k násilnému převratu.³³

A jaký typ přechodu je pro budoucí konsolidaci demokracie nejvhodnější? T. Karlová a P. Schmitter se domnívají, že je to přechod paktem a vnucením. S tímto názorem lze souhlasit, ale právě z dnešního pohledu můžeme také s určitostí tvrdit, že i přechody reformou a revolucí se mohou stát pro konsolidaci demokracie typy velmi úspěšnými. Příklady mohou být právě Česká republika, Polsko, Slovensko a svým způsobem i Rumunsko.

Jedním ze základních prvků v každém přechodu k demokracii hrála role ozbrojených složek (armáda a policie). Jejich postoj v důležitých chvílích je v každé zemi klíčový a právě určitá „*shoda nebo alespoň určitý modus vivendi mezi represivními složkami a demokratizačními aktivisty je vždycky nezbytnou podmínkou, aby se proces vůbec mohl rozvíjet*“³⁴ a aby neskončil dříve, než vůbec začal.

Přechod k demokracii je proces dlouhodobý a ať jsou podmínky přechodu jakékoliv, tak nejzákladnějším a velmi důležitým faktorem jsou právě zmínění hlavní hybatelé či aktéři, kteří přechod sjednávají. Společnost do nich vkládá svou naději na úspěšný výsledek. Proto jejich obezřetnost, trpělivost, rozvaha, vůle, ale naopak i neústupnost, zarputilost a bdělost ve vyjednáváních jsou vlastnosti, které jsou pro úspěšnou demokratizaci a její výsledek rozhodující. Pro stát jako celek je velice důležité, když se hroutí dosavadní režim, aby měl tento režim svého nástupce, nebo určitou

³³ Dvořáková, V. Kunc, J. *O přechodech k demokracii*. Sociologické nakladatelství. Praha. 1994. s. 63-65.

³⁴Tamt. s. 74.

„alternativu“³⁵, jinak nastává chaos a zmatek. Takové situace mohou totiž využít různé skupiny tyranů, či demagogů. A kdy můžeme proces přechodu považovat za ukončený? Zdá se, že samotný „přechod k demokracii je ukončen tehdy, když žádná z demokratických institucí a autorit v zemi neodvozuje svou moc jinak než z demokratických procedur“.³⁶

2.7. Liberalizace

Na začátku této kapitoly musíme zmínit, že úspěšný přechod k demokracii úzce souvisí s tím, jak se odvíjela alespoň částečná liberalizace. Její povaha a dosažené výsledky jsou určujícím aspektem pro povahu samotného přechodu. Liberalizace je proces, ve kterém se objevuje snaha o zmírnění dosavadního napětí ve společnosti. Hlavními aktéry jsou dosavadní vůdci a reformátoři uvnitř autoritářského režimu, kteří si uvědomují dlouho neudržitelnou situaci v celém sociálněekonomickém sektoru. „*Liberalizace je tedy výsledkem interakce mezi štěpením autoritářského režimu a autonomními organizacemi občanské společnosti*“.³⁷ Jaká příčina nebo lépe řečeno jaký impuls se odehrál v postkomunistických zemích, aby začal tento obrodný proces? Zcela jistě bychom za tento *bod zlomu* mohli určit Konferenci o spolupráci a bezpečnost v Evropě (KBSE), která se konala v roce 1975 v Helsinkách. Na této konferenci se 35 zemí včetně komunistických svým podpisem zavázalo, že budou respektovat základní lidská práva se všemi jejich atributy (svoboda projevu, vyznání i přesvědčení atd.). Tímto aktem si komunistické země na sebe ušily tzv. bič, poněvadž neustálý monitoring a kontrola nejen ze strany západních států, ale i právě vzniklých nepolitických hnutí o dodržování základních hodnot demokracie, jim právě braly velký kus „své“ legitimacy. „*KBSE se tak stala procesem, jenž komunistické země zavázal k liberalizaci a legitimoval úsilí disidentů v těchto zemích, jakož i některých cizích států, dotlačit komunistické vlády k tomu, aby své závazky plnily*“.³⁸ Dalším základním impulsem k postupné liberalizaci postkomunistických zemí byl nástup Michaela Gorbačova do vedení Sovětského svazu. Prvním pozitivním nařízením tohoto politika bylo zrušení

³⁵ Dvořáková, V. Kunc, J. *O přechodech k demokracii*. Sociologické nakladatelství. Praha. 1994. s. 59.

³⁶ Ženišek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, Aleš Čeněk, Plzeň, 2006. s. 84.

³⁷ Dvořáková, V. Kunc, J. *O přechodech k demokracii*. Sociologické nakladatelství. Praha. 1994. s. 85.

³⁸ Huntington, P. S. *Třetí vlna – Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno. 2008. s. 94.

Brežněvovy doktríny,³⁹ které dalo sovětským satelitům potřebný pocit volnosti. Následovaly nevyhnutelné změny ve stávajícím mocenském centralismu a zavádění omezeného liberalismu, nepřímo tak začala restrukturalizace hospodářství v celém komunistickém bloku, která dostala i oficiální název Perestrojka (přestavba). Těmito do té doby nevídanými kroky se započal proces, který vyvrcholil pádem celého komunistického bloku ve střední a východní Evropě. Na tomto místě bychom se mohli ptát, zda samotný M. Gorbačov očekával, co jeho nastartované reformy způsobí? Zcela jistě ne, ale pokud bychom mohli tohoto politika s odstupem času hodnotit, tak bez jeho vlivu a původní myšlenky na přestavbu socialismu by k žádným změnám především na poli geopolitickém dlouhou dobu jistě nedošlo.

2.8. Demokratizace

Demokratizace je navazujícím procesem po úspěšné liberalizaci a můžeme jí zařadit jako hlavní část přerodu společnosti. Tudíž *„o demokratizaci můžeme hovořit od okamžiku, kdy se alespoň část skupin dříve odstavených od politického systému začne domlouvat s částí někdejší autoritářské koalice na nových pravidlech hry, respektive na tom, jak budou stará pravidla měněna“*.⁴⁰ Vznik nových pravidel nebo podmínek, za kterých demokracie může vzniknout, zpracovávají ve své knize *O přechodech k demokracii* Vladimíra Dvořáková a Václav Kunc. Autoři uvádí názor předního odborníka na tranzitologii Dankwarta Rustowa, který tvrdí, že *„to, co činí demokracii možnou je národní jednota“*, nikoliv jen ekonomický růst. To znamená, že podstatná většina společnosti musí být především o demokracii přesvědčená, že to je jediné možné řešení, kam se jejich země může ubírat, musí věřit v kladné důsledky a hodnoty, které demokracie přináší, musí věřit, že jiná cesta prostě není možná. Na druhou stranu i negativní stránky jako jsou různé konflikty a jejich řešení jsou znakem přizpůsobování se demokracii. To jsou velmi důležité aspekty pro demokracii. Dalším významným Rustowovým počinem je vývojový proces demokracie, který podle něj probíhá ve třech na sobě navazujících fázích. Za prvé jde o fázi *přípravnou*, kdy se ve společnosti objeví určitá elita, která má dispozice svést druh boje s dosud vládnoucími představiteli. Za druhé jde o fázi *rozhodující*, kdy se elita snaží o jistý druh kompromisu a závěrečná fáze

³⁹ Dokument, který legalizoval Sovětský svaz k intervenci do komunistické země, která se odklonila od socialismu. Byla aplikována na ospravedlnění vojenské intervence do Československa v roce 1968.

⁴⁰ Dvořáková, V. Kunc, J. *O přechodech k demokracii*. Sociologické nakladatelství. Praha. 1994. s. 91.

je fáze *uvykací*. V této fázi jde právě o uvědomění si těchto vytvořených kompromisů.⁴¹ Tyto kompromisy jsou také podle Samuela Huntingtona jedním z hlavních syndromů demokratizace třetí vlny. Ten k nim ještě přidává další dva syndromy, *volby* a *nenásilí*.⁴² S tímto názorem netřeba nesouhlasit, ale musíme si uvědomit, že veškerá demokratizace spočívá především na sociální, hospodářské a především kulturní a politické vyspělosti celé společnosti. Pokud bychom měli uvést příklad právě kulturní vyspělosti, stačí se zmínit o revoluci v Rumunsku. To jakým způsobem a hlavně s jakou rychlostí se společnost vypořádala s Nikolaem Ceausescem byl pro většinu západního světa doslova šokem. Je velká pravděpodobnost, že v naší zemi by se vzhledem k naší mentalitě něco podobného stát nemohlo.

Dalším významným odborníkem zabývající se podmínky, které jsou pro demokracii nejvýhodnější, byl emeritní profesor politických věd Robert Dahl. Pro moderní rozvinutou demokracii jsou podle něj „*nezbytné instituce, které umožňují využívání demokratických práv a současně tyto práva chrání*“.⁴³ Jsou to především, 1) Volení zástupci 2) Svoboda projevu 3) Svobodné, spravedlivé a časté volby 4) Alternativní zdroje informací 5) Svoboda shromažďování a sdružování 6) Občanství zahrnující všechny dospělé lidi.⁴⁴ Aby tyto instituce mohly být plně využity, musí jim být vytvořeny také podmínky. Robert Dahl klade zásadní a příznivé podmínky pro vznik demokracii.

Mezi zásadní podmínky patří: 1) Kontrola volených činitelů nad armádou a policií
2) Demokratické přesvědčení a demokratická politická kultura
3) Žádné silné demokracii nepřátelské zásahy zvenčí

Mezi příznivé podmínky patří: 4) Moderní tržní ekonomika a moderní společnost
5) Slabý subkulturní pluralismus⁴⁵

Za demokratický je systém nazýván tehdy, pokud jsou jeho nejmocnější kolektivní orgány zvoleny ve zcela regulérních, poctivých a pravidelně konaných volbách, v nichž

⁴¹ Dvořáková, V. Kunc, J. *O přechodech k demokracii*. Sociologické nakladatelství. Praha. 1994. s. 19-21.

⁴² Huntington, P. S. *Třetí vlna – Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno. 2008. s. 162.

⁴³ Dahl, R. *O demokracii*. Portál, s. r. o. Praha. 2001. s. 49.

⁴⁴ Tamt. s. 87.

⁴⁵ Tamt. s. 133.

je zaručena svoboda soutěžit o hlasy všech voličů, kteří se můžou voleb zúčastnit.⁴⁶ Většina prvních voleb po pádu komunismu se v nově vzniklých zemích konala v roce 1990. Tyto volby byly zpravidla kladně hodnoceny a přijímány jako legitimní, pokud na ně dohlížela alespoň část zahraničních pozorovatelů, kteří svým nezájatým pozorováním potvrdili, že volby splnily podmínky spravedlnosti a regulérnosti. Pokud se zaměříme právě na zahraniční pozorovatele, tak ty se stali nedílnou součástí demokratizace společnosti, poněvadž jejich přítomnost u voleb začala být nevyhnutelná. Většina z nich byla vyslána na tyto mise organizací Spojených národů. Rozhodující úlohu v otázce voleb hrál především čas. Ať se to zdá paradoxní, tak právě dosud vládnoucí komunistické strany požadovaly, aby se volby uskutečnily co nejdříve (věřily si svým vítězstvím), naopak opozice požadovala větší časový úsek kvůli své nepřipravenosti. Nicméně dnes můžeme říci, že čím dříve od pádu režimu se volby konaly, tím byla větší šance na přesvědčivé vítězství. Na první volby po změně režimů můžeme nahlížet ze dvou hledisek, z prvního jsou výsledkem enormní snahy opozičních hnutí, které si konáním těchto voleb splnily jeden ze svých hlavních cílů, ale na druhou stranu se tyto volby ještě zdaleka nemohly chlubit tím, že zkonsolidovaly společnost. Ta byla velmi roztržena vznikem nových politických stran a hnutí, které se snažily všemožně tlačit na psychologickou stránku každého voliče. Zakládání nových politických stran a následného stranického systému totiž vznikalo „v atmosféře *antistranictví*“⁴⁷, kdy lidé byli na pojmy strana a stranický systém antipatičtí a ještě nedokázali mít ucelený názor na ideové programy nově vzniklých stran. Této atmosféře též nepřidaly názorové rozdíly uvnitř vítězných hnutí, která se vzápětí začala štěpit. Stabilizace stranických systémů v postkomunistických zemích tak vznikala dlouhodobě a ustálila se až po několika volebních opakováních. Pro společnost bylo také velmi důležité vyrovnat se s minulostí, zvláště se zločiny, které se během minulého režimu udály. Z morálního hlediska to bylo a stále je velice zapotřebí. Nicméně touto otázkou se budu zabývat ve filosofické části této práce.

⁴⁶Huntington, P. S. *Třetí vlna – Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno. 2008. s. 16.

⁴⁷ Dvořáková, V. *Transformace zemí střední a východní Evropy*. In: Cabada, L. Dvořáková, V. *Komparace politických systémů III*. Oeconomika. 2004. s. 11.

2.9. Konsolidace

Konsolidace demokracie je ustálení nebo upevnění demokracie v celém politickém systému. Je to proces nelehký a dlouhodobý a postkomunistické země se nejdříve musely v prvních letech svobody naučit s novým režimem sžít. Vybudování demokracie je teda běh na dlouhou trať a postkomunistické země potřebovaly na tento přerod především čas. Právě tento čas je nejdůležitější složkou v procesu konsolidace. A kdy se země mohou nazývat konsolidovanými demokratiemi? Na tuto otázku se snaží odpovědět Michal Kubát ve své knížce *Postkomunismus a Demokracie*, kde cituje významného polského politologa Adama Przeworského, který říká, že „*demokracie je konsolidovaná, kdy se za určitých politických a ekonomických okolností stává daný systém jedinou hrou [one game], kdy si nikdo ani neumí představit činnost mimo rámec demokratických institucí, kdy se poražení chtějí vrátit prostřednictvím stejných institucí, které jim přinesly porážku*“.⁴⁸ Mimo kulturní vyspělost a čas je také zapotřebí, aby se země dokázala vypořádat s dalšími negativními stránky demokracie. Tyto negativní stránky, nebo lépe řečeno nebezpečí, které nové demokracie musejí eliminovat, jsou podle Jerzyho Wiatra ekonomická nestabilita, etnické konflikty, politická nestabilita a politický autoritarismus.⁴⁹ S tímto vším se nové demokracie musejí vyrovnat, aby se mohly nazývat konsolidovanými. Na tomto místě lze tedy použít názor T. G. Masaryka, který říkal, že „*demokracie není něco přirozeného, demokracie se musí usilovně vypracovat*“.⁵⁰

⁴⁸ Kubát, M. *Postkomunismus a demokracie. Politika ve středovýchodní Evropě*. Dokořán, Praha, 2003. s. 18.

⁴⁹ Tamt. s. 19.

⁵⁰ Masaryk, T. G. *Ideály humanitní*. Melantrich. Praha. 1990. s. 104-105.

3. Případové studie

V kapitole případové studie jsou představeny změny režimů a následné přechody ve vybraných státech bývalého komunistického bloku. Jedná se o Československo, potažmo Českou republiku a Slovenskou republiku, dále pak Polsko, Maďarsko a Rumunsko. Vzhledem k rozsahu této práce budou představeny jen základní fakta z každé předložené země. Výjimkou je pouze Československo.

3.1. Československo⁵¹

3.1.1. Změna režimu

Podzim roku 1989 přinesl do komunistických zemí střední a východní Evropy vlnu revolucí, které umožnily pád totalitních režimů. Tyto změny začaly v Polsku a Maďarsku částečnou liberalizací. Následovaly změny ve východním Německu, kde tisíce jeho občanů prchaly přes Československo, Maďarsko a Rakousko do západního Německa. Tyto události nenechaly v klidu také občany našeho státu. U příležitosti Mezinárodního dne studentstva 17. listopadu 1989 vyšli do ulic studenti pražských vysokých škol, aby uctili památku Jana Opletala.⁵² Tato pokojná demonstrace vzápětí přerostla ve vyjádření nesouhlasu s dosavadním způsobem vládnutí komunistické strany. Na Národní třídě došlo k rozeznání studentů brutálním policejním zákrokem, který zvedl vlnu nevole zbytku obyvatel. Druhý den ve spolupráci s herci pražských divadel vstoupili studenti do protestních stávek. Z našeho hlediska je velmi důležité zmínit, že dva dny po zásahu na Národní třídě bylo v Čechách založeno Občanské fórum (OF) a na Slovensku ve stejný den Verejnost' proti násiliu (VPN). To byla národní hnutí, která se zpočátku ujala koordinace za vyšetření policejního zásahu. Do čela těchto hnutí se postavili organizátoři studentských stávek Šimon Pánek, Martin Mejstřík, nebo známí disidenti, Václav Havel, Jiří Dienstbier, Petr Pithart, Václav Malý či Alexandr Dubček, kteří vyzvali vedení KSČ a její vládu k politickému dialogu za společenské změny. Počáteční neochota vedení komunistické strany k jakýmkoliv změnám vedla k masovým demonstracím širokého obyvatelstva po celé zemi. Vše vyvrcholilo generální stávkou, která se konala 27. listopadu 1989. Změna ze strany

⁵¹ Tato bakalářská práce má sice podtéma Přechod k demokracii v České republice, ale vzhledem k tomu, že tento přechod probíhal v rámci společného státu se Slovenskem, bude ve větší části této práce přechod k demokracii vysvětlen pod Československem.

⁵² Jan Opletal – student Lékařské fakulty univerzity Karlovy, který byl zastřelen při protinacistické demonstraci v roce 1939 během německé okupace.

vedení nastala až s nabídnutou rukou k dialogu v podobě Mariána Čalfy, člena KSČ, který nahradil v jednání dosud nevýrazného předsedu vlády Ladislava Adamce. Jako pragmatik a ministr byl pro vedení OF akceptován a mohlo konečně dojít k dialogu. Byla vytvořena tzv. vláda národního porozumění v čele s Mariánem Čalfou, kde polovinu členů tvořili komunisté a druhou polovinu členové opozice z OF. Prvořadým úkolem této vlády bylo dovést zemi ke svobodným volbám. Završením pádu režimu byla 29. prosince 1989 volba Václava Havla prezidentem republiky.

3.1.2. Přechod k demokracii

Československá společnost se nejdříve musela vyrovnat se šokem, který u ní nastal z důvodu nabytí svobody. Do té doby byli totiž lidé ve své zemi zvyklí, že za ně ve všech směrech života rozhodovali jiní. Samostatně se rozhodnout, jak se svým životem naložit a hlavně se přestat bát vyjádřit svůj názor, patřilo v té době k základním úkolům budování nové společnosti. Demokracie totiž ve své podstatě hájí individualismus a svobodná vůle každého občana je jejím z hlavních pilířů.

Po novém roce nastal čas budování zcela nového společenského a hospodářského klimatu, především šlo o klima politické, ekonomické, právní i morální. Každá tato sféra si činila nárok na přednostní řešení situace, ale za největší prioritu bylo pokládáno schválení nové ústavy, která dávala jistotu, že se situace nezvrhne ve frustraci, zmar nebo jakýkoliv druh občanské nespokojenosti. Potřebovali jsme opět základní zákon ve státě, ze kterého se odvíjejí zákony navazující. Jako první přišla na řadu změna ústavy, kde byl vypuštěn článek o vedoucí úloze Komunistické strany. Další změny si žádala i personální stránka republikových institucí. Federální vláda byla již vytvořena, a proto musely být personálně obměněny i vlády republikové. Do čela české vlády byl jmenován Petr Pithart a do čela slovenské Milan Čič. Po vzájemné dohodě byl do funkce předsedy Federálního shromáždění (FS) zvolen Alexandr Dubček, který si původně dělal nárok na funkci prezidenta, ale po dohodě Václava Havla s Mariánem Čalfou se musel spokojit s funkcí předsedy FS. Hned v lednu 1990 byla zrušena a rozpuštěna státní bezpečnost a v únoru Národní fronta.⁵³ Důležité také bylo v prvních

⁵³ Národní fronta - blok politických stran a společenských organizací v Československu 1945-90, které se v prvních letech po druhé světové válce podílely na osvobozeném boji. Šlo vlastně o nucenou vládní koalici. Po roce 1948 se vykristalizovala v nástroj, kterým si komunistická strana zajišťovala moc ve státě. Mimo tento blok nemohla existovat žádná organizace, která se chtěla zapojit do veřejného života tehdejší společnosti.

měsících vytvoření tzv. morálního zákona, zákona na zmírnění důsledků majetkových křivd z období socialismu, na jehož základě si mohli občané zažádat o navrácení majetku zabaveného nebo znárodněného komunisty po roce 1948. Tento zákon se jmenoval restituční a hrál ve své době klíčovou roli ve vyrovnání se s minulostí.⁵⁴

Jak již bylo zmíněno, souběžně s těmito zákony byla hlavní snaha směřována na transformaci hospodářství a jejich hlavních složek, které musely být řešeny především organizovaně. Ve spolupráci s předními ekonomy vláda schválila přechod od centrálně plánovaného řízení hospodářství k hospodářství tržnímu. Jedním z dalších významných zákonů, který změnil celé hospodářství, byl zákon o soukromém podnikání, protože převedení vlastnictví výrobních prostředků do soukromých rukou a vytváření konkurenčního prostředí, je samotným základem tržního hospodářství. Zmínění ekonomové v čele s tehdejším ministrem financí Václavem Klausem přemýšleli, jak nejrychleji provést ekonomickou transformaci. Po dlouhých úvahách došlo k upřednostnění cesty tzv. kupónové privatizace, což znamenalo prodávání státního majetku do soukromých rukou. Každý občan starší 18 let si mohl za poplatek jeden tisíc korun koupit několik akcií vybraného privatizovaného podniku. Tato privatizace si získala v prvních chvílích velmi mnoho obdivovatelů, a proto se do ní zapojila velká část občanů. Nápad to byl vskutku originální a byl kladně hodnocen i v ostatních postkomunistických zemích, nicméně se následně ukázala i její negativní stránka. Tou byla její ochrana, která byla prostřednictvím pevně stanovených podmínek velmi nedostačující. Čeští občané se sice stali drobnými akcionáři, ale jejich akcie se rychle staly předmětem různých spekulací podvodníků a kapitálových společností.

Nové hospodářství si následně žádalo vytváření nových finančních úřadů, proto vznikly nové instituce a úřady, jako např. Živnostenský úřad, Burza nebo Obchodní soudy. Byly vytvořeny i Úřady práce, což bylo vzhledem k dosud nezvyklému jevu nezaměstnanosti velice důležité. Další důležitý aspekt, který byl nutný změnit ve vztahu k zahraničí, byla měna. Do roku 1990 byla totiž nekonvertibilní, což znamená, že stát neumožňoval držet cizí měnu. Od roku 1990 byla částečně (z důvodu měnové krize) směnitelná. Úplná směnitelnost nastala až od roku 2000, odkdy je možno vytvářet si finanční konta v zahraničí.

⁵⁴ Harna, J. Fišer, R. *Dějiny českých zemí II*. Fortuna. Praha. 2008. s. 256-257.

Demokracie přináší zcela nový politický systém a jeho budování. V červnu 1990 byly uskutečněny první svobodné volby, ve kterých zvítězilo v Čechách OF s více než 50% hlasů a na Slovensku VPN 35% hlasů. Tento výsledek potvrdil, že společnost využila nabídnutých podmínek a dala změnám, které započaly v listopadu 1989 zelenou. Na druhou stránku byly tyto první volby Václavem Havlem řečeno „*jen lidovým referendem, v němž sice zvítězila demokracie, ale které ještě skutečnou demokracii nenaplnilo*“.⁵⁵ Nebylo u nás ještě dostatečně stabilní a hlavně srozumitelné spektrum politických stran. Po volbách byla zvolena nová federální vláda, opět v čele s Mariánem Čalfou. Tato vláda dostala označení „vláda národní obětí“, poněvadž bylo jasné, že vzhledem ke kompetenčnímu zákonu,⁵⁶ budou mít hlavní slovo v budování demokracie vlády republikové. Také Václav Havel byl novým parlamentem potvrzen ve funkci prezidenta republiky. Nyní se definitivně otevřela cesta k tolik vytoužené transformaci.

Svoboda slova a naprostá absence politických stran zapříčinili, že se na povrch dostala spousta postaviček, které se snažily různým způsobem vyjádřit svůj postoj na společenské dění a kteří chtěli mít vliv na probíhající transformaci. Musíme zdůraznit, že většina z nich se nejprve zviditelnila na půdě Občanského fóra. Sociolog Max Weber rozděluje tyto postavičky, které se objevují společně s novým režimem na dvě skupiny, první jsou ty, kteří žijí *pro politiku* a druzí jsou ty, kteří žijí *z politiky*.⁵⁷ Ze všech osobností, které revoluce přinesla, byl bezesporu největší a ve světě nejvíce uznávanou prezident Václav Havel. Tento dramatik, spisovatel a disident sehrál jednu z vůdčích rolí v celém procesu demokratizace nejen našeho státu, ale celého postkomunistického bloku a měl zásadní podíl na tom, že se naše země dokázala vypořádat s většinou problémů, které demokratizace přináší. Zejména na mezinárodní scéně vykonal velmi mnoho jak pro Československo, tak následně i pro Českou republiku. Jeho morální kredit otevíral pro československou kulturu a ekonomické podniky nové možnosti uplatnění na západních trzích. Hlavně pro československé podniky, to bylo nesmírně důležité, poněvadž se po rozpadu RVHP⁵⁸ dostaly do těžké situace. Rozpadl se totiž dosavadní východní trh, kde podniky následně ztratily 70% odbytu svého zboží. Naučit

⁵⁵ Havel, V. *Letní přemítání*. Odeon. Praha. 1991. s. 11.

⁵⁶ Kompetenční zákon – přijat již v prosinci 1990. Posílil postavení a pravomoci republikových vlád a dal tak velmi malý prostor federální vládě k uskutečňování společných cílů v rámci federace. De facto tak zapříčinil zbytečnost federální vlády.

⁵⁷ Kopeček, L. *Éra nevinnosti – Česká politika 1989-1997*. Barrister-Principal. Brno. 2010. s. 6.

⁵⁸ Rada vzájemné hospodářské pomoci – organizace, která sdružovala komunistické země východního bloku s centrálně řízeným hospodářským trhem.

se žít v konkurenčním prostředí nešlo ze dne na den. Demokratické změny, ke kterým v Československu docházelo, měly samozřejmě pozitivní ohlas v zahraničí. Na časté zahraniční cesty, na které Václava Havla zvali státníci z ekonomicky vyspělých států celého světa, ho doprovázela řada ministrů, ekonomů a podnikatelů z největších firem, kteří zde uzavírali velmi důležité kontrakty. Po prvních rozpacích se také k nám začali sjíždět významní zahraniční státníci, umělci a ekonomové (G. Bush, Jan Pavel II, Frank Zappa). Dnes se na tyto významné aspekty zapomíná, ale sehrály velmi významnou roli v přechodu na tržní hospodářství. Můžeme říci, že z celého postkomunistického bloku jsme my díky osobě Václava Havla a také Poláci díky osobě Lecha Walesy měli na rozdíl od ostatních zemí dveře do Evropy podstatně pootevřenější. Postupně se Československo zapojovalo do mezinárodních uskupení a stávalo se jejími členy (Mezinárodní měnový fond, Rada Evropy). Začala také spolupráce mezi tzv. Visegrádskou skupinou (to byly nejdříve tři země bývalého komunistického bloku - Československo, Polsko a Maďarsko). Po rozpadu Československa byly kontakty přerušeny a obnovily se až ve společné snaze o vstup do Evropské unie. To už se přidalo i samostatné Slovensko.⁵⁹ Další spolupráce byla ve skupině CEFTA (středoevropská dohoda o volném obchodu průmyslových výrobků mezi Českou republikou, Slovenskem, Polskem, Maďarskem, Slovinskem, Rumunskem a Bulharskem).⁶⁰

Ve vojenské a obranné otázce bylo nejdříve nutno vyřešit otázku odchodu sovětských vojsk z našeho území. Tato snaha byla úspěšná díky parlamentní komisi v čele s Michaelem Kocábem. Poslední sovětský voják opustil naše území v červnu 1991. Nedlouho poté byla i za nemalého přispění československé diplomacie zrušena Varšavská smlouva.⁶¹ Republika se nyní v rámci spolupráce s Polskem a Maďarskem snažila o co nejrychlejší přístup do NATO.⁶²

Velká různorodost názorů zapříčinila, že se OF začalo vnitřně štěpit, až nakonec došlo k jeho roztržení a zániku. Z tohoto štěpení se začaly profilovat nové politické strany. Každá z nich sázela na velkou osobnost ve svém čele. Dne 23. dubna 1991 byla založena Občanská demokratická strana v čele s Václavem Klausem. Byla to první

⁵⁹ Rosůlek, P. Cabada, L. *Evropa národů, patriotů a integrace*. Aleš Čeněk, Dobrá voda, 2002. s. 100.

⁶⁰ Tamt. s. 98.

⁶¹ Varšavská smlouva – vojenský pakt komunistických zemí

⁶² NATO – vojenský pakt západoevropských zemí, USA a Kanady.

strana s vyhraněnými liberálně pravicovými názory. Dalšími stranami vzniklými z OF byly Občanská demokratická aliance (Daniel Kroupa) a Občanské hnutí (Jiří Dienstbier). Další osobnosti odešli do znovu obnovené Sociální demokracie a do nově vykrystalizovaného křesťanského proudu. Z tohoto proudu vznikla KDU-ČSL.

Co se týče Komunistické strany, ta se snažila v první fázi po volbách přeměnit na novou moderní socialistickou stranu, ale na rozdíl od komunistických stran v Polsku či Maďarsku se nezřekla minulosti, ani svého názvu a do dnešních dnů dál trvá na svých principech a dokonce i na své ideologii. Je to ve své podstatě jistý druh fenoménu, poněvadž Komunistická strana byla a stále je, jedinou netransformovanou komunistickou stranou v celém východním bloku. Sice v ní docházelo k masovému odchodu členů a také k odtržení několika názorových proudů, které se nedlouho spojily a vytvořily uskupení Levý blok, ale nakonec se strana zkonsolidovala a zůstalo v ní jen jádro zapřísáhlých stoupců.

Jen okrajově se musíme zmínit i o nové straně Sdružení pro republiku - Republikánská strana Československa, která stála na pravém okraji politické škály. Tato strana se soustředila na radikální voliče, kteří měli vyhraněné názory hlavně na rasovou otázku. Je velmi zajímavé, že do doby revoluce se rasová otázka objevovala velmi málo. Bylo to zapříčiněno totalitním režimem. Demokracie tudíž přináší na povrch i tuto negativní část. Všechny tyto strany se soustředily hlavně na své vnitřní uspořádání a na důležité parlamentní volby, které se konaly v červnu 1992.⁶³

Kromě prvních ústavních změn, které rušily vedoucí úlohu komunistické strany ve státě, bylo v dubnu 1990 z názvu Československá socialistická republika vypuštěno slovo „socialistická“. Začala být na pořadu dne i otázka (na popud slovenské části federace) nového státoprávního uspořádání a hlavně nového názvu společného státu. Je třeba podotknout, že Slovensko za celou historii společného státu trpělo méněcenností a vždy hledalo skulinky, jak by se mohlo vymanit z mocenského vlivu Čech (Jednou v historii se to i povedlo a to na začátku druhé světové války, kdy se zrodil Slovenský stát, který se stal satelitem nacistického Německa. Po válce byla republika, kromě Podkarpatské Rusi, opět obnovena). Čechy totiž byly už od začátku společného soužití hospodářsky i společensky vyspělejší. Slovensko bylo vždy spíše zemědělsky založeno.

⁶³ Harna, J. Fišer, R. *Dějiny českých zemí II*. Fortuna. Praha. 2008. s. 256-257.

Důležitou roli hrály také podstatné rozdíly v politickém myšlení, mentalitě a hlavně jejich vztahu ke společnému státu. Pocit, který Slováci měli vůči Čechům, nebyl ani tak k odporu k nim, ale k tomu, že centrum veškeré moci nad Slovenskem leží někde mimo jeho území. Praha mohla mít v centrálních úřadech většinu Slováků, nicméně postoj se tím vůbec nezměnil.⁶⁴ Proměny názvu státu vyvrcholily tzv. pomlčkovou válkou. Na Slovensku se začal užívat název Česko – Slovensko a to do dubna 1990, kdy byl schválen definitivní název společného státu Česká a Slovenská federativní republika.

Druhé parlamentní volby, které se konaly v červnu 1992, se již ukázaly jako přesněji vymezené rozložení politických sil v Československu. V Čechách zvítězila pravicová koalice ODS, KDS, KDU-ČSL, ODA a na Slovensku zvítězila spíše levicová část HZDS a SNS, pro kterou bylo charakteristické spíše upřednostňování národních zájmů než federálních. Na základě těchto výsledků se do čela národních vlád dostali Václav Klaus a Vladimír Mečiar. Nastala doba politického hašteření o budoucí podobu společného státu a názorových rozdílů, které vyvrcholily tím, že se nepodařilo sestavit federální parlament. Nakonec byla sestavena federální vláda v čele s Janem Stráským, ale všem bylo jasné, že bude mít krátký život. V té době přišel Vladimír Mečiar s návrhem na zřízení konfederace a uznat tak mezinárodněprávní subjektivitu každé republiky. S tímto návrhem předseda české vlády Václav Klaus souhlasit rozhodně nemohl a tak raději svolil s rozdělením obou republik na dva samostatné státy. Tato dohoda byla podepsána v červnu 1992 a do konce roku vrcholily přípravy na rozdělení Československa, které se uskutečnilo 1. ledna 1993. Ten den vznikly dva samostatné státy, Česká republika a Slovenská republika. Většina společnosti na české straně se s touto situací nemohla smířit. Sice byly doby, kdy se naše země rozdělily a nerozuměly si, ale nikdo by si po sametové revoluci nemyslel, že by tyto neshody mohly dojít až k rozpadu federace. Je ale také nutno podotknout, že vystupňovaná nacionalistická rétorika ze strany slovenského vedení, jinou možnost než odluku ani nedávala. Nakonec se česká společnost s touto situací smířila a Slovensku již nebránila. Pravdou ale také zůstává, že i samotná Evropa byla v určitých rozpacích, jak se tato odluka uskuteční, jestli se země odloučí klidnou nebo násilnou formou a také, jestli to nenaruší cestu k demokracii. Proto se raději klonila k zachování společného státu. V tomto smyslu bychom ale mohli použít názor Roberta Dahla, který vyvrací určitou nejistotu každého

⁶⁴ Havel, V. *Letní přemítání*. Odeon. Praha. 1991. s. 16-17.

rozpadu. „*Pokud se zjedné demokratické země stanou mírumilovným a klidným způsobem země dvě, rovněž vyznávající demokratické hodnoty, nelze proti takovému řešení z hlediska demokratických norem nic namítat*“.⁶⁵

Konec komunistického režimu v Československu byl v dějinách naší země velkým historickým momentem. Podle zmíněných typologií Karlové, Schmittera a Huntingtona, lze přechod k demokracii v Československu definovat asi takto: V prvních fázích můžeme mluvit o časově omezené *reformě*, s následným *sjednaným přechodem*.

3.1.3. Česká republika

Po rozpadu Československa se samostatná Česká republika přihlásila k odkazu společného státu a navazovala na principy a ideály započaté již v roce 1918. Česká národní rada, která se přejmenovala na Poslaneckou sněmovnu, převzala po zániku federace hlavní roli parlamentu České republiky. Bylo schváleno, že nový parlament se bude skládat ze dvou komor, dolní komory (Poslanecká sněmovna) a horní komory (Senát). Senát byl ale až do prvních voleb v roce 1996 neobsazen. Původně se sice počítalo s tím, že bude obsazen poslanci ze zaniklého Federálního shromáždění, ale tento návrh nebyl přijat.⁶⁶

Za jeden z nejnáročnějších prvních úkolů nových republik bylo adekvátně rozdělit společný majetek. Ten měl být v rámci uzavřené dohody rozdělen v poměru 2:1 ve prospěch České republiky. Dohoda byla podpořena i vydáním ústavního zákona, ve kterém se pravilo, že veškeré nemovitosti společného státu, které se nachází na území jedné z republik, automaticky přechází do jejího vlastnictví. Vznikaly sice určité neshody (Vladimír Mečiar například požadoval vrácení slovenského zlata z doby druhé světové války), ale vše se nakonec zdárně podařilo vyřešit ke spokojenosti obou republik. V kontextu s majetkem musela být též rozdělena dosud společná měna. Najít určitou shodu nebyl vzhledem k ekonomickému postavení jednotlivých republik vůbec jednoduchý úkol. Po zdlouhavých jednáních byla podepsána konečná dohoda až na konci ledna 1993, která završila měnovou odluku. Od tohoto okamžiku vznikly dvě na sobě nezávislé měny, Česká koruna a Slovenská koruna.⁶⁷ Dále se též vytvářely nové

⁶⁵ Dahl, R. *O demokracii*. Portál, s. r. o. Praha. 2001. s. 140.

⁶⁶ Novák, M. *Typy vlád a jejich utváření: ČR v komparativní perspektivě*. In: Novák, M. Lebeda, T. a kol. *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*. Aleš Čeněk. Dobrá voda 44. 2004. s. 316.

⁶⁷ Kopeček, L. *Éra nevinnosti – Česká politika 1989-1997*. Barrister-Principál. Brno. 2010. s. 169-170.

instituce i potřebné úřady, především šlo o vznik takových úřadů jako Nejvyšší kontrolní úřad, Česká národní banka nebo Ústavní soud.

V této době také ve společnosti nastává určitý druh recese nebo řekněme skepse z toho, že nešlo vše tak rychle, jak si společnost po sametové revoluci přála. Na tzv. *únavový syndrom*, který se dostavil právě po dovršení rozdělení Československa, reagovala vláda České republiky v čele s Václavem Klausem zmírněním tempa započatého transformačního procesu. Musela také (ač nerada) začít konzultovat důležitá rozhodnutí i s dosud opomíjenými odbory, které se začaly výrazněji zviditelňovat. Zvyšující se inflace a enormní nárůst cen nájemného a služeb se vláda snažila kompenzovat různými regulacemi a nařízeními. Byla si totiž vědoma hrozícího sociálního třesku, který by (pokud by nezasáhla) zcela jistě nastal. Můžeme říci, že takové „*udržení sociálního klidu a nechutí řešit některá citlivá témata nepochybně pomohly vládním stranám udržet si víceméně stabilní voličskou podporu*“⁶⁸ a to až do voleb v roce 1996.

3.1.4. Slovenská republika

Po vzájemné odluce se zdálo, že politický systém na Slovensku se stane místem, kde se demokracie postupně vytratí. Především k tomu přispělo vítězné Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS) ve volbách v roce 1992. Tato strana vznikla z rozpadnušího VPN. HZDS a jeho předseda Vladimír Mečiar, se svou nacionalistickou rétorikou všemožně snažilo o odstříhnutí provázanosti s Českou republikou. První politické krůčky na Slovensku po roce 1989 totiž většinou jen „*kopírovaly pohyby v Praze či případně na ně jen reagovaly*“⁶⁹, ale po odtrhnutí se od pražského centralismu se Slovensko snažilo najít si svůj vlastní směr budování nového státu. Na Slovensku byl zřízen jednokomorový parlament, který nese název Národní rada Slovenské republiky a zasedá v něm 150 poslanců. Volební období je jako v České republice čtyři roky a volební systém je založen na poměrném zastoupení. Přímou volbou je volen jen prezident republiky. Další hlavní prioritou se stalo státoprávní uspořádání s maďarskou menšinou, která se prostřednictvím své vlastní parlamentní maďarské koalice, hlásila o svá práva. Vládní HZDS se s podporou dalších dvou stran postupně klonila k autoritářskému a klientskému řízení státu. Zahájená privatizace

⁶⁸ Kopeček, L. *Éra nevinnosti – Česká politika 1989-1997*. Barrister-Principal. Brno. 2010. s. 173.

⁶⁹ Kopeček, L. *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku*. CDK. Brno. 2006. s. 166.

státních podniků „spojená s Mečiarovým deklarovaným úmyslem tvorby domácí kapitálotvorné vrstvy“⁷⁰ se stala pro osoby nakloněné HZDS výhodným zdrojem získání majetku. Tato situace se samozřejmě nelíbila ostatním stranám v Národní radě, Slovenské národní straně (SNS) a Straně demokratické levice (SDL), které menšinový kabinet V. Mečiara podporovaly. Tyto strany vyvíjely na HZDS enormní tlak na začlenění do vládní koalice. Po počáteční neochotě a následné politické nestabilitě se nakonec vládní koalice uskutečnila, ale jen ve složení HZDS a SNS. Tato změna nicméně neznamenala nastolení jiného směru v nastoleném autoritářském vedení státu. Proto začali opouštět vládní koalici i dosud věrní členové v čele s ministrem zahraničí Milanem Kňažkem i jeho následovníkem Josefem Moravčíkem. Tyto odchody následně zapříčinily pád vlády V. Mečiara a vznik protimečiarovské koalice, která se do předčasných voleb snažila zvrátit politický kurz Slovenska. Právě nově vzniklé pravicově liberální uskupení s názvem Demokratická unie si kladlo velké ambice pro předčasné volby v roce 1994. Její nejednotnost se ale ukázala jako hlavní příčina prohry, kterou v těchto volbách utrpěla. Drtivá výhra HZDS zapříčinila utvoření koalice různých názorových stran napříč politickým spektrem Slovenské republiky. Politický kurz se na čtyři roky opět vrátil do určitého autoritářského režimu vybudovaného na politickém klientelismu, cenzury tisku, kontroly médií i zastrašování politických odpůrců (únos prezidentova syna).⁷¹

Takové politické vedení mělo samozřejmě negativní odezvu jak v hospodářství celé země, tak především na mezinárodním poli. Slovensko se v tomto období dostalo do mezinárodní izolace. Lubomír Kopeček ve své knize *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku* označuje toto období nestability jako „nedobudovatelný soutěživý autoritarismus“.⁷² Vše se změnilo až po volbách v roce 1998, kdy zvítězila pravicová koalice Mikuláše Dzurindy.

Lze říci, že pokud bychom mohli definovat Slovensko po pádu federace podle Huntingtonovy třetí vlny, tak ho na rozdíl od České republiky, můžeme zařadit do roku 1998 do tzv. protivlny, kde stát sice nastoupí demokratizační proces, ale po určité době se z různých příčin vrací do neurčitěho autoritářského režimu. Zdálo se, že tato doba nejistoty bude mít pro konsolidaci demokratického systému na Slovensku zničující

⁷⁰ Lupták, L. *Slovensko: Postkomunismus a národní mýty*. In: Cabada, L. a kol. *Nové demokracie střední a východní Evropy*. Oeconomica. Praha. 2008. s. 45.

⁷¹ Just, P. *Slovensko*. In: Cabada, L. Dvořáková, V. *Komparace politických systémů III*. Oeconomika. 2004. s. 88-93.

⁷² Kopeček, L. *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku*. CDK. Brno. 2006. s. 197.

účinky, ale po čase se tato vize nepotvrdila a Slovensko se do demokratického procesu znovu vrátilo.

3.1.5. Závěrečné shrnutí v osmi otázkách a odpovědích podle Marka Ženíška.

Tabulka č. 1. Československo

Otázka	Odpověď
1. Z jakého typu autoritářského režimu se přechod uskutečnil?	Posttotalitní autoritářský režim
2. Jaké byly hlavní příčiny změny?	Reakce na brutální zákrok proti demonstrujícím studentům. Zmobilizování širokých mas opozicí na podporu změny režimu a konání svobodných voleb.
3. Kdo byl hlavním aktérem uskutečnitelných změn?	Občanské fórum a Veřejnost proti násilí (opozice) v čele s Václavem Havlem. Vedení komunistické strany v čele s Mariánem Čalfou.
4. K jakému typu z nabízených typologií můžeme tuto zemi přiřadit?	V typologii Karlové a Schmittera jde o časově omezenou <i>reformu</i> . V typologii Huntingtona jde o <i>sjednaný přechod</i> .
5. Za jak dlouho od pádu režimu se přijala nová ústava?	Od pádu režimu v roce 1989 byla společná ústava Československa několikrát novelizována. Definitivní podoba ústav ČR a SR jsou vzhledem k rozpadu federace datovány od 1. 1. 1993.
6. Za jak dlouho od pádu režimu se uskutečnily první svobodné volby?	Půl roku (červen 1990)
7. Jaký nový politický systém byl v dané zemi zřízen?	V Československu parlamentní demokracie. Po rozpadu federace v ČR parlamentní demokracie (dvoukomorový parlament, Poslanecká sněmovna, Senát), v SR parlamentní demokracie (jednokomorový parlament, Národní rada SR).
8. Měla země po úspěšném přechodu k demokracii nakročeno k úspěšné konsolidaci?	Československo ano. Po rozpadu federace Česká republika ano. Slovenská republika směřovala do roku 1998 spíše k určitému druhu autoritářského režimu.

3.2. Polsko

3.2.1. Změna režimu a přechod k demokracii⁷³

Polsko je právem považováno širokou odbornou veřejností za tzv. *průkopníka politických změn*⁷⁴, které vyvrcholily pády komunistických režimů ve střední a východní Evropě. Tyto změny měly samotný počátek v již zmíněné smlouvě KBSE (viz. kap. Liberalizace). V důsledku této smlouvy vznikají v polské společnosti různá opoziční uskupení, která se zatím nelegálním způsobem snažila o zmírnění napětí v těžce zkoušející zemi. Příčinou tohoto napětí byla velmi špatná ekonomická situace, která se odvíjela od velké zadluženosti Polska. Nastalá situace vyvrcholila sociálními nepokoji v Gdaňských loděnicích v létě 1980. Vzbouření dělníci v čele s odborovým předákem Lechem Walesou začali protestovat proti výraznému nárůstu cen potravin a stagnací mezd. Za svou prioritu vyhlásili okamžité hospodářské reformy, které by zastavily hospodářský propad Polska. Spolu s těmito reformami požadovali také vytvoření nezávislých odborů. Tyto stimuly byly zanedlouho podporovány i zbytkem obyvatelstva, které se ve většině velkých měst k probíhajícím stávkám připojili. Na tyto nepokoje reaguje vláda v celku *umírněně*, než se všeobecně očekávalo. Příčinou zřejmě bylo to, že do centra sváru zasáhla velmi silná katolická církev, která se v té době mohla opřít o polského papeže Jana Pavla II. (Karol Wojtyła). Církev se tak stala určitým prostředníkem mezi oběma stranami. Výsledkem těchto nepokojů byly nakonec tzv. *Gdaňské dohody*, které zlegalizovaly právo na stávku a vznik samostatných nezávislých odborů s názvem Solidarita. Během několika málo měsíců měla Solidarita několik milionů členů. Tento výrazný mezník v polských dějinách se zasloužil o to, že se doposud vedoucí Polská sjednocená dělnická strana (PSDS) začala vnitřně rozpadat. Důsledkem byl nejen odchod jejích dosavadních členů, kteří sympatizovali se Solidaritou, ale hlavně odstoupení jejího prvního tajemníka Edwarda Gierka a vznik reformního křídla uvnitř této strany. Uvolněná atmosféra nicméně netrvala příliš dlouho. Sovětské vedení se na situaci v Polsku nedívalo příznivě, vyvíjelo enormní tlak na polské vedení a požadovalo obnovení předchozího pořádku. NDR spolu

⁷³ Protože se změna režimu v Polsku odehrála v kontextu s postupným přechodem k demokracii (na rozdíl od Československa, Rumunska nebo Bulharska), tak jsou veškerá fakta vysvětlena v jedné kapitole.

⁷⁴ Mlejnek, J. *Polsko*. In: Cabada, L. Dvořáková, V. *Komparace politických systémů III*. Oeconomika. 2004. s. 17.

s Československem dokonce zareagovaly tím, že zrušily dohodu o svobodném pohybu osob na společných hranicích.⁷⁵ Půl roku po podepsání Gdaňských dohod v únoru 1981 tak byl do čela PSDS dosazen generál Wojciech Jaruzelski. Ten s podporou Moskvy začal systematicky připravovat půdu pro vojenské řešení situace. Tato situace nastala v prosinci téhož roku, kdy byl vyhlášen výjimečný stav s následným zatýkáním hlavních opozičních předáků a lidí bojujících proti režimu. Zakázány během tohoto stavu byly veškeré společenské organizace včetně samotné Solidarity. Sám Jaruzelski později tento vojenský puč ospravedlňoval tím, že to bylo jediné možné řešení před intervencí Sovětského svazu do Polska. Ustanovený výjimečný stav a s ním i birokraticko vojenský režim byl odvolán až v roce 1983. Odborové hnutí Solidarity se uchýlila do ilegality. V této těžké době vojenského režimu hrála významnou roli především zmíněná katolická církev. Pro velmi nábožensky založené obyvatelstvo byl převážně *jejich* papež neodmyslitelnou morální autoritou, která jim dávala naději do budoucna. Jan Pavel II. dokonce neváhal dvakrát svou těžce zkoušenou zemi navštívit a apeloval na samotného Jaruzelského, aby byla dodržována základní lidská práva.

Uvolnění politického kurzu v Sovětském svazu a nástup Michaela Gorbačova do funkce nejvyššího tajemníka KSSS, byl zlomovým bodem pro celý komunistický blok. Právě to byl impuls také pro polskou Solidarity, která vystoupila ze své ilegality a opět začala pořádat další vlnu stávek kvůli katastrofální hospodářské situaci v zemi na konci 80. let. Samotné vedení PSDS si uvědomovalo vážnost situace a souhlasilo s řešením krize společně s opozicí. Tato jednání *kulatých stolů*, které se odehrály na jaře 1989, se staly nejvýraznějšími atributy polského přechodu k demokracii.⁷⁶ Na těchto jednáních se jednalo zejména o ekonomických, společenských a politických reformách. Zcela jednoznačně se nejdůležitějším stolem stal stůl politický, kde „*předmětem i výstupem bylo ústavní a volební uspořádání, politický systém*“⁷⁷. Dohodnout zásadní kroky, které by zemi vyvedly z krize, se zdály nadmíru těžké. Každá z jednajících stran nehodlala ustoupit ze svých požadavků a upřednostňovala svou formu transformace. Nicméně hlavní vyjednávači z obou táborů (za PSDS ministr vnitra Czeslaw Kiszczak a za Solidarity Lech Walesa) našli po složitých a vleklých jednáních společnou dohodu. Tento kompromis se zrodil spíše na soukromých schůzkách těchto hlavních aktérů (bez

⁷⁵ Ženišek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, Aleš Čeněk, Plzeň, 2006. s. 129.

⁷⁶ Tamt. s. 132.

⁷⁷ Mlejnek, J. *Polsko*. In: Cabada, L. Dvořáková, V. *Komparace politických systémů III*. Oeconomika. 2004. s. 19.

zástupců médií), než na schůzkách oficiálních. Právě na těchto soukromých schůzkách byly utvořeny základní rysy konečné dohody, která spočívala v uskutečnění polosvobodných voleb v červnu 1989. Tyto volby se uskutečnily podle následujícího klíče: Do dvoukomorového parlamentu se volilo dvoukolovým většinovým systémem, z něhož do dolní komory Sejmu, ve kterém bylo pro vládní strany vyhrazeno ze 460 křesel 65% (pojistka pro zachování moci) a pro opoziční kandidáty 35% křesel. Do druhé komory parlamentu do Senátu (zřízen na základě dohod u kulatého stolu) se volilo stejným způsobem, ale s tím rozdílem, že o všech 100 křesel se mohli ucházet i opoziční kandidáti. Senát na rozdíl od Sejmu měl sice velmi omezené pravomoci,⁷⁸ ale pro polskou společnost byl z morálního hlediska v dané chvíli velmi důležitý. Již první kolo voleb přineslo veliký úspěch Solidaritě, ta z nabídnutých 35% křesel do Sejmu obsadila všechny a do Senátu získala v prvním kole 99 ze 100 křesel. Co se týče obnovené funkce prezidenta, tak tu měl v rámci dojednaného kompromisu u kulatého stolu zastávat kandidát PSDS, neoblíbený Wojciech Jaruzelski. Sice byl do této funkce zvolen, ale jen těsnou většinou. Předsedou nově vzniklé vlády se stal Tadeusz Mazowiecki, který se tak stal prvním nekomunistickým premiérem ve východním bloku. Mazowieckého vláda představila další politické a ekonomické reformy. S programem šokové terapie přišel ministr financí Leszek Balcerowicz, kterému se podařilo během krátké doby snížit dosavadní vysoký zahraniční dluh, rozpočtový deficit a také inflaci. Po dlouhém čase vyvolal též tolik potřebný hospodářský růst a začleňování Polska do evropských struktur.⁷⁹

Nové demokracie přinášejí také zcela nové volební systémy. Polsko je jedinou postkomunistickou zemí, kde je „*volební systém chápán jako technický prostředek, který lze měnit a upravovat podle aktuálních potřeb s cílem dosažení zamýšleného politického důsledku*“.⁸⁰ To znamená, že od pádu komunismu je volební systém v Polsku permanentní prostředek každodenní politiky. Pokud nebudeme počítat polosvobodné volby v roce 1989, tak je také neustále měněn. Většinou byly první volby, které se konaly v Československu, Maďarsku, Bulharsku a Rumunsku výsledkem demokratizačního procesu, ale v Polsku byly za skutečně demokratické považovány až volby v roce 1991, pro které byl do Sejmu schválen proporční volební

⁷⁸ Senát de facto mohl jen Sejmu vracet zákony k projednání a společně s ním volit prezidenta.

⁷⁹ www.bertelsmann-transformation-index.de

⁸⁰ Kubát, M. *Volební inženýrství v podmínkách středovýchodní Evropy: Polsko jako jedinečný případ*. In: Novák, M. Lebeda, T. a kol. *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*. Aleš Čeněk. Dobrá voda 44. 2004. s. 89.

system a do Senátu jednokolový většinový. Výsledek těchto voleb předurčil, že vytvoření stabilní vlády bude (v důsledku vysoké polarizace) velice těžký úkol. Během dvou let padly dvě vlády, a proto se v roce 1993 uskutečnily již druhé předčasné volby.⁸¹ Právě pro tyto volby v roce 1993 se upravil volební zákon, který zavedl uzavírací klauzuli pro vstup do parlamentu. Tyto volby se uskutečnily podle tzv. *malé ústavy*, což byl „*ústavní zákon, který se omezuje na vymezení základních principů fungování jednotlivých složek moci a na určení vztahů mezi nimi*“⁸². Tato ústava, legitimizovala referendum, přesněji definovala role státního prezidenta, vlády a parlamentu v rámci semi-prezidentského systému, a pevně stanoveného politického pluralismu.⁸³ Díky jedinému článku v této malé ústavě tak mohl prezident jmenovat nejdůležitější ministry nebo rozpustit parlament. Nová ústava byla dokončena a přijata až v roce 1997 a „*vyznačovala se rozvětveným hodnotovým pluralismem*“⁸⁴ To znamená, že respektuje názor napříč ideologickým, náboženským i politickým spektrem celé společnosti.

Soudní moc se podle ústavy v polském soudním systému skládá ze soudů a tribunálů. Do první skupiny spadá Nejvyšší soud, obecné soudy, vojenské soudy a správní soudy. Druhou kategorií tvoří Ústavní tribunál a Státní tribunál.⁸⁵

Zaměříme-li se na prezidentský úřad, tak ten je spolu s vládou představitelem výkonné moci ve státě a zastával ho od roku 1989 do roku 1990 generál Wojciech Jaruzelski. Po jeho abdikaci se o jeden z nejdůležitějších postů výkonné moci rozhořel tvrdý boj. Hlavní kandidát Lech Walesa, který do té doby nezastával žádnou vládní funkci, vrhnul veškerou aktivitu na to, aby tento post získal. Novela staré ústavy z roku 1952, která byla přijata 27. 9. 1990 zkrátila prezidentské období z 6 na 5 let a zavedla jeho přímou volbu dvoukolovým systémem, kdy do druhého kola postoupili dva nejlépeší kandidáti z kola prvního. V tomto druhém kole se utkali Lech Walesa a překvapivě druhý úspěšný kandidát Stanislaw Timiński, který svou nacionalistickou rétorikou dokázal porazit předpokládaného kandidáta do druhého kola, tehdejšího

⁸¹ Kubát, M. *Volební inženýrství v podmínkách středovýchodní Evropy: Polsko jako jedinečný případ*. In: Novák, M. Lebeda, T. a kol. *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*. Aleš Čeněk. Dobrá voda 44. 2004. s. 94-95.

⁸² Mlejnek, J. *Polsko*. In: Cabada, L. Dvořáková, V. *Komparace politických systémů III*. Oeconomika. Praha. 2004. s. 29.

⁸³ www.bertelsmann-transformation-index.de

⁸⁴ Kubát, M. *Polsko: Politický a ústavní systém třetí republiky*. In: Cabada, L. a kol. *Nové demokracie střední a východní Evropy*. Oeconomika. Praha. 2008. s. 13.

⁸⁵ Tamt. s. 23.

premiéra Tadeusze Mazowieckiego. Ve druhém kole se nakonec stal vcelku přesvědčivě hlavou státu Lech Walesa.

Stranický systém můžeme v Polsku dělit mezi tři hlavní skupiny „*postsolidaritní, postkomunistické a na ty ostatní*“.⁸⁶ Je tedy zřejmé, že v prvním případě jde o vznik nových spíše pravicových stran vzešlých z odborového hnutí Solidarita. V druhém případě jde o strany, které se sice distancovaly od komunistické minulosti, ale zaměřily se na levicovou politiku. A v třetím případě jde o strany, které nejde zařadit ani do jedné z předchozích kategorií. Stejně tak jako celý politický systém potřebuje čas na svou konsolidaci, tak stejný čas potřebuje i systém stranický. Ve všech volbách vstupovala do soutěže nová (spíše pravicová) politická uskupení, která buď vylétla na vrchol, ze kterého v příštích volbách opět spadla, nebo se postupně ustálila v demokratickém systému. Pomineme-li rozdrobený parlament v roce 1991, v dalších Sejmech bylo zastoupeno celkem 12 politických formací. Tímto počtem se stranický systém v Polsku vymykal běžnému počtu kandidujících formací v Evropě. Nicméně po čase a zavedení uzavírací klauzule se i stranický systém ustálil.⁸⁷

Polská volební rozmanitost je obdivuhodná a nenajdeme jí v žádné jiné postkomunistické zemi. Nejde jen o neustálé změny volebního systému, ale také v tom, že skoro ve všech volbách, které se od pádu režimu uskutečnily, došlo k určitému druhu překvapení. Asi největší nastalo po volbách v roce 1993, kdy jako v první zemi bývalého komunistického bloku zvítězili postkomunisté. Konkrétně se jednalo o dvě postkomunistické strany, Svaz demokratické levice (SLD) a Polskou lidovou stranu (PSL). Nyní se nabízí otázka, co zapříčinilo tak brzký návrat levice do vedení státu, když téměř deset let trvalo, než se jí podařilo odstranit? Základní příčiny můžeme hledat především v tom, že se tyto strany dokázaly velmi rychle transformovat a přizpůsobit se aktuálnímu politickému dění. Za druhé samotní voliči byli velmi zklamáni z dosavadního způsobu vládnutí stran vzniklých s bývalé opozice a třetí příčina byla z rozčarování celé společnosti z celkového hospodářského vývoje země.⁸⁸ Nově vzniklá vláda se sice mohla opřít o většinu v parlamentu a také vládla celé volební období, ale vzhledem k tomu, že velmi silnou pozici zastával pravicově zaměřený prezident

⁸⁶ Mlejnek, J. *Polsko*. In: Cabada, L. Dvořáková, V. *Komparace politických systémů III*. Oeconomika. Praha. 2004. s. 25.

⁸⁷ Antoszewski, A. Herbut, R. Sroka, J. *Stranický systém Polska*. In: Fiala, P. Herbut, R. a kol. *Středoevropské systémy politických stran*. Mezinárodní politologický ústav. Brno. 2003. s. 116.

⁸⁸ Mlejnek, J. *Polsko*. In: Cabada, L. Dvořáková, V. *Komparace politických systémů III*. Oeconomika. Praha. 2004. s. 32.

Walesa, vznikaly po celé dva roky tohoto *soužití* neustálé konflikty. Změna nastala až po prezidentských volbách v roce 1995, kdy Walesu porazil kandidát levice Aleksander Kwasniewki. Začala doba relativního politického klidu a budování nových struktur.

Polsko je typickým představitelem Huntingtonovo *sjednaného přechodu* k demokracii, kdy se vzhledem k neutěšené hospodářské situaci vládní elita dohodla pod tlakem opozičního hnutí na transformačních krocích, které vedly k demokratickému zřízení. Podle typologie Karlové a Schmittera se jedná nejdříve o *reformu*, kde jde o zmobilizování širokých mas, které si svou nenásilnou formou vynutí předložené požadavky s následným *paktem*, kde se již hlavní aktéři dohodnou na vzájemném kompromisu. Polsko je svou proměnlivostí sice jedinečnou, ale také těžko pochopitelnou zemí. Na základě této definice jí také právem můžeme zařadit za zemi konsolidovanou, poněvadž právě veškeré změny, ke kterým docházelo, se děly na základě demokratických principů.

3.2.2. Závěrečné shrnutí v osmi otázkách a odpovědích podle Marka Ženiška.

Tabulka č. 2. Polsko

Otázka	Odpověď
1. Z jakého typu autoritářského režimu se přechod uskutečnil?	Posttotalitní autoritářský režim. Vojensko-byrokratický režim.
2. Jaké byly hlavní příčiny změny?	Započatá liberalizace v SSSR a nevměšování se do vnitřních záležitostí Polska. Vznik opozičního hnutí Solidarita, které společně s reformním křídlem vedoucí elity započali formou kompromisu transformační proces.
3. Kdo byl hlavním aktérem uskutečnitelných změn?	Opoziční hnutí Solidarita Reformisté z řad vládní elity
4. K jakému typu z nabízených typologií můžeme tuto zemi přiřadit?	V typologii Karlové a Schmittera jde o <i>reformu</i> . V typologii Huntingtona jde o <i>sjednaný přechod</i> .
5. Za jak dlouho od pádu režimu se přijala nová ústava?	Za 8 let. Do té doby byla ústava jen několikrát novelizována.
6. Za jak dlouho od pádu režimu se uskutečnily první svobodné volby?	Necelý rok (1989, svobodné volby do Senátu, polosvobodné volby do Sejmu).

7. Jaký nový politický systém byl v dané zemi zřízen?	Parlamentní demokracie (dvoukomorový parlament, Sejm, Senát) s velkými pravomocemi prezidenta.
8. Měla země po úspěšném přechodu k demokracii nakročeno k úspěšné konsolidaci?	Ano

3.3. Maďarsko

3.3.1. Změna režimu a přechod k demokracii

Tak jako v Polsku, tak i v Maďarsku koncem 80. let vznikala různá společenská hnutí v důsledku velmi neutěšené ekonomické situace. Na rozdíl od Polska se ale maďarské vedení rozhodlo tolerovat tato hnutí a dokonce se uchýlilo ke vzájemné spolupráci. Příčina byla ve velké zadluženosti země. Maďarsko bylo považováno za liberální ostrůvek v komunistickém moři, který byl také nazýván *gulášovým komunismem*, poskytoval totiž jistý druh komfortu (především se jednalo o západní zboží), který v jiných státech komunistického bloku nebyl. Veškeré výhody této liberalizace byly ale draze vykoupeny mírou zadlužení. Tato situace zapříčinila to, že se v dosud vládnoucí Maďarské socialistické dělnické straně začali prosazovat reformisté, kteří společně s představiteli nezávislých odborů založili Maďarské demokratické fórum. To mělo následně ve svých řadách značnou část tehdejší maďarské inteligence. Snahou nicméně bylo, aby se toto fórum přeměnilo v politickou stranu, která by započala s nezbytnými reformami.⁸⁹ Další aktivitu vynaložili studenti právnické fakulty, kteří založili Svaz mladých demokratů (Fidesz). Posléze vzniká i Svaz svobodných demokratů (SZDSZ). Na tyto důležité stimuly reaguje i komunistické vedení, které se jako první ve střední a východní Evropě rozhodlo povolit politický pluralismus ve své zemi. Právě tato občanská hnutí se přetransformovala na politické strany. Společně s nimi obnovily svou činnost i ty strany, které byly doposud zakázány. Výsledkem obnoveného politického pluralismu byl proces dialogu s opozičními předáky kvůli plánovaným reformám. Konzervativní jádro vedoucí strany v čele s Jánosem Kádárem se sice snažilo tyto snahy reformních komunistů různými způsoby omezit a spoléhalo na pomoc Moskvy, nicméně

⁸⁹ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, Aleš Čeněk, Plzeň, 2006. s. 140.

sovětské vedení v čele s Michaelem Gorbačovem jen potvrdilo vytyčený směr zájmů, že se nebudou vměšovat do vnitřních záležitostí v komunistických satelitech. Tento sovětský postoj (tak jako v jiných zemích) vlil do žil reformního křídla značnou sílu. Na základě těchto událostí se reformisté již nebáli vyjádřit přání na celkovou demokratizaci společnosti. Pomalu bylo zřejmé, že dosud vládnoucí Maďarská socialistická dělnická strana spolu s celým režimem ztrácí pevnou půdu pod nohama. Výrazným mezníkem započatých změn byla výměna postu premiéra. Miklós Németh stoupenec reformního křídla nahradil konzervativce Károlyho Grósze. Vzápětí po této výměně započal nový premiér s personální výměnou celého kabinetu, kdy se obklopil svými reformními stoupenci. Dalším výrazným dokladem započatých změn je vyrovnání se z minulostí, dochází k rehabilitaci Imre Nagyho⁹⁰ a jeho spolupracovníků. Postupně se těmito Némethovy kroky podařilo konzervativní křídlo zcela paralyzovat a následně došlo k jeho rozpadu. Po vzoru polských *kulatých stolů* se v Maďarsku uskutečnil podobný typ diskuze nad plánovanými reformami. Jednalo se o „*trojúhelníkový stůl, který byl tvořen Maďarskou socialistickou dělnickou stranou, tzv. opozičním kulatým stolem, který byl vytvořen v březnu 1989 a zaštiťoval hlavní opoziční politické strany, a třetí stranou, kterou tvořily odbory*“.⁹¹ Naprostou prioritou těchto jednání bylo vytvoření pluralitní demokracie a (stejně jako v Polsku) vypsání svobodných voleb. Bylo též dohodnuto sepsání prozatímní ústavy, která nabyla platnosti 23. 10. 1989 a nahrazovala doposud platnou z roku 1949. V ní se vyskytly nové pasáže např. o přechodu k tržní ekonomice, vytvoření úřadu prezidenta nebo zrušení článku o vedoucí úloze MSZMP atd. Toto zmíněné datum je též datum, kdy byla vyhlášena Maďarská republika. Svobodné volby se uskutečnily na jaře v roce 1990. Protože se nedemokratický režim zhroutil na popud samotné její reformní elity, byl v maďarské společnosti pojmán zcela rozdílně než v ostatních komunistických státech. Svobodné volby přinesly podle očekávání vítězství pravicovým stranám, vítěz Maďarské demokratické fórum v čele s novým premiérem Józsefem Antallem uzavřelo spolu s dalšími pravicovými stranami Nezávislou maloroľnickou stranou (FKgP) a Křesťansko-demokratickou lidovou stranou (KDNP) koalici. Tato vzniklá koalice se mohla v parlamentu spolehnout na

⁹⁰ Imre Nagy, byl velmi populární ministerský předseda v období 1953-1956. Toto těžké období maďarských dějin lze charakterizovat jako snahu o obrodu společnosti po stalinistickém kultu. Tato obroda vyvrcholila celonárodním povstáním, které bylo vzápětí krvavě potlačeno sovětskými tanky. Zahynulo asi 300 lidí a v následném vykonstruovaném procesu byl Nagy a jeho spolupracovníci popraveni. Jeho rehabilitace se tak stává významným bodem přechodu k demokracii v Maďarsku.

⁹¹ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, Aleš Čeněk, Plzeň, 2006. s. 142.

nadpoloviční většinu, získala totiž dohromady 60% mandátů. Maďarský parlament je jednokomorový a zasedá v něm 386 poslanců volených na čtyřleté období.⁹² Prvním úkolem nového parlamentu se stala volba prezidenta republiky. Hlava státu je volena na pětileté funkční období, které je možno jedenkrát opakovat. Prezidentem se může stát každý občan starší 35 let, který je navržen minimálně 50 poslanci.⁹³ Volba padla na disidenta a spisovatele Árpáda Gónce, ten byl spojován se Svazem svobodných demokratů. Zdá se, že právě společná profese byla hlavní příčinou vzájemné sympatie s Václavem Havlem, která měla významný vliv na budování nových vztahů s Československem a která také byla základem k vytvoření Visegradské skupiny. Ta vznikla 15. 3. 1991 ještě společně s Polskem a její prioritou se stala společná cesta k evropským strukturám a hlavně k Evropské unii. Vláda Jozsefa Antalla, a po jeho smrti v roce 1993 Pétera Borosse, pokračovala v nastoupeném kursu liberální ekonomiky a podpory hospodářství celé volební období. Snažila se též (jako ostatní postkomunistické země) po zrušení východního trhu, přilákat do země zahraniční investory. Za neúspěch této vlády lze počítat to, že nedokázala lidem dostatečně vysvětlit nepopulární ozdravné reformy.

Druhé volby v roce 1994 přinesly velké vítězství postkomunistům-socialistům (MSZP) a po nástupu polských postkomunistů v roce 1993 se tak Maďarsko stalo druhou zemí z bývalého komunistického bloku, kde se dostali opět k moci. Je nutno podotknout, že tento výrazný úspěch zapříčinil převážně volební systém, který je v Maďarsku ojedinělý a který nenajdeme jinde v Evropě. Jedná se o *smíšený volební systém*, kde je z 386 poslanců 176 poslanců voleno v jednomandátových obvodech dvoukolovým většinovým systémem, 152 poslanců je voleno ve vícemandátových obvodech na základě poměrného systému a 58 poslanců je voleno z kompenzační celostátní listiny.⁹⁴ Tento systém tak zaručuje vysokou míru proporcionality s bipolárním stranickým systémem, který sebou přináší velkou stabilizaci vzniklých vlád.⁹⁵ Na rozdíl od Polska nebo České republiky, kde je vždy po volbách sestavení nové vlády ve většině případů velice těžký úkol. Vítězní postkomunisté-socialisté

⁹² Hrdličková, B. *Maďarsko-Pravicové reformy pod taktovkou socialistů*. In: Cabada, L. a kol. *Nové demokracie střední a východní Evropy*. Oeconomika. Praha. 2008. s. 70.

⁹³ Benda, L. Maďarsko. In: Cabada, L. Dvořáková, V. *Komparace politických systémů III*. Oeconomika. Praha. 2004. s. 62.

⁹⁴ Mlejnek, J. *Maďarský smíšený volební systém-inspirace pro Českou republiku*. In: Novák, M. Lebeda, T. a kol. *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*. Aleš Čeněk. Dobrá voda 44. 2004. s. 133.

⁹⁵ Ženíšek, M. *Typologie a výstupy smíšených volebních systémů*. In: Novák, M. Lebeda, T. a kol. *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*. Aleš Čeněk. Dobrá voda 44. 2004. s. 50.

přesto, že mohli, nesestavili jednobarevnou vládu, ale raději uzavírají koalici se Svazem svobodných demokratů (SZDSZ), tedy s těmi, kteří měli velký podíl na pádu bývalého režimu. Příčiny byly vesměs pragmatické: „*snaha o uklidnění zahraniční i domácí veřejnosti, obávající se důsledků nástupu – byť transformovaných – komunistů k moci, jistá programová shoda a též potřeba dosáhnout kvalifikované většiny, podle maďarské ústavy nutné ke schválení některých zákonů, pro něž jinde stačí většina nadpoloviční*“.⁹⁶ Premiérem nové vlády se po složitých jednáních stává Gyula Horn a hlavní náplní jeho vlády je program makroekonomické stabilizace země, převážně zaměřené na privatizaci strategických podniků.

Stranický systém je v Maďarsku považován za stabilní, napomohlo k tomu také to, že se vytvářel ještě před pádem režimu v roce 1989, to již existovalo mnoho stranických uskupení, které sice ještě nefigurovaly na parlamentní úrovni, ale jejich značný vliv napomohl k jeho konsolidaci. Od prvních svobodných voleb v roce 1990 se až do roku 1998 dostalo do parlamentu pokaždé po šesti politických stranách. Za touto stabilitou lze ze strany voličů vidět značnou nechuť volit jinou politickou stranu a také to, že se také samotné strany po různém štěpení ustálily.

Je třeba zmínit, že Maďarsku se od pádu režimu vyhnulo strašidlo předčasných voleb a všechny jeho vlády vždy měly možnost pracovat celé volební období. Je zřejmé, že je to díky již zmíněnému volebnímu systému, který se tak stal jedním z důležitých atributů stabilního politického systému v zemi.

Přechod k demokracii v Maďarsku můžeme charakterizovat podle Samuela Huntingtona jako *transformaci*, kdy proces demokratizace začnou sami vládní činitelé v důsledku neutěšené hospodářské situace země. A podle typologie Karlové a Schmittera se jedná o *pakt*, kde jde o to, že hlavní aktéři se dohodnou na vzájemném kompromisu, který vede k demokratizaci celé společnosti. Maďarsko lze také ve zmíněné době zařadit mezi konsolidované demokracie, a to právě na základě druhých voleb v roce 1994, kdy se k moci sice dostali postkomunisté, ale stejně jako vláda předchozí, dále rozvíjejí započaté demokratické principy.

⁹⁶ Mlejnek, J. *Maďarský smíšený volební systém-inspirace pro Českou republiku*. In: Novák, M. Lebeda, T. a kol. *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*. Aleš Čeněk. Dobrá voda 44. 2004. s. 139-140.

3.3.2. Závěrečné shrnutí v osmi otázkách a odpovědích podle Marka Ženíška.

Tabulka č. 3. Maďarsko

Otázka	Odpověď
1. Z jakého typu autoritářského režimu se přechod uskutečnil?	Posttotalitní autoritářský režim
2. Jaké byly hlavní příčiny změny?	Vznik reformního křídla ve vládní straně, které dokázalo eliminovat tvrdé jádro.
3. Kdo byl hlavním aktérem uskutečnitelných změn?	Reformisté z řad vládnoucí elity společně s opozičními hnutími, kteří započali transformační proces.
4. K jakému typu z nabízených typologií můžeme tuto zemi přiřadit?	V typologii Karlové a Schmittera jde o <i>pakt</i> . V typologii Huntingtona jde o <i>transformaci</i> .
5. Za jak dlouho od pádu režimu se přijala nová ústava?	V Maďarsku se nová ústava nepřijala, pouze došlo k novelizacím.
6. Za jak dlouho od pádu režimu se uskutečnily první svobodné volby?	Jeden rok (jaro 1990)
7. Jaký nový politický systém byl v dané zemi zřízen?	Parlamentní demokracie (jednokomorový parlament, Národní shromáždění)
8. Měla země po úspěšném přechodu k demokracii nakročeno k úspěšné konsolidaci?	Ano

3.4. Rumunsko

3.4.1. Změna režimu

Rumunsko je jedinou postkomunistickou zemí, ve které se změna režimu odehrála násilnou formou. V reakci na pády komunistických režimů v Polsku, Maďarsku, NDR, Československu a Bulharsku se lidé 17. prosince zúčastnili protirežimní demonstrace v Temešváru, na které rozlícený dav zaútočil na budovu krajského výboru strany. Impulsem takového jednání se stala „*občanská neposlušnost tamního maďarského kněze Lászla Tökése, který se omítal podrobit násilnému vystěhování z fary na rumunský*

venkov“.⁹⁷ Tato demonstrace se mění v revoluci a z Temešváru se bleskově šíří do velkých měst celého Rumunska. V Bukurešti 21. prosince se dosavadní diktátorský vůdce Nikolai Ceausescu nejprve pokusil uklidnit situaci svým projevem, ale tímto krokem situaci ještě více rozdmýchal. Za této neutěšitelné situace nechal proti demonstrantům povolát ozbrojené složky. Krvavá konfrontace byla hrozivá, zahynulo několik stovek lidí a její konec byl ukončen až po rozkolu uvnitř armádních a policejních složek, kdy se jejich hlavní vedení přidalo k protestujícím demonstrantům. Diktátorský režim se začal rozpadat a jeho hlavní aktér Nicolai Ceausescu se pokusil spolu se svou ženou utéct do zahraničí. Byli však dopadeni a po velmi krátkém polním soudu odsouzeni k trestu smrti. Rozsudek byl k překvapení západního světa vykonán okamžitě. Po těchto zlomových událostech se rozpadla i komunistická vláda. Jako hlavní „vykonavatel moci se stala Fronta národní spásy (následně Provizorní rada národního sjednocení), která odvolala platnost zákonů klíčových pro legalitu předchozího diktátorského režimu“.⁹⁸ Do čela Fronty národní spásy se postavil bývalý komunistický funkcionář Ion Iliescu.

3.4.2. Přejchod k demokracii

Přejchodné období trvalo do řádných svobodných voleb konaných v květnu 1990. Není třeba zdůrazňovat, že rumunská společnost měla ze všech postkomunistických zemí, kde došlo k pádu režimu, podmínky nejtěžší. Velikou starostí se stal zejména velice zanedbaný a nerozvinutý venkov. V některých vesnicích jako by se doslova zastavil čas, především zde skoro vůbec neexistovala základní infrastruktura, proto bylo velice složité tuto situaci řešit. Příčina byla v diktátorském vedení státu a upřednostňování velkých měst. Na rozdíl od Polska nebo Maďarska nemělo Rumunsko skoro žádné dluhy a i přesto, když se rozpadl východní trh, se rumunská ekonomika téměř zhroutila. Přispěla k tomu i neochota jakékoliv spolupráce ze strany zahraničních investorů, kteří měli velké obavy investovat do skomírajícího a netransparentního hospodářství Rumunska.

Tak jako v ostatních státech východního bloku, tak i v Rumunsku byl kladen důraz na co nejrychlejší přijetí nebo alespoň novelizaci nové ústavy. Než byla přijata ústava

⁹⁷ Rosůlek, P. *Rumunsko-Hybridní poloprezidencialismus*. In: Cabada, L. a kol. *Nové demokracie střední a východní Evropy*. Oeconomika. Praha. 2008. s. 202.

⁹⁸ Rosůlek, P. *Rumunsko*. In: Cabada, L. Dvořáková, V. *Komparace politických systémů III*. Oeconomika. Praha. 2004. s. 314.

nová, byla Provizorní rada nucena vydat „*dekrety o parlamentních a prezidentských volbách*“.⁹⁹ Po legislativním procesu se nová ústava, která byla schválena parlamentem v roce 1991, dostala ještě do procesu celonárodního hlasování (referendum). Můžeme to považovat za určité rumunské specifikum, že se základní zákon ve státě stává předmětem referenda. Nicméně byla velkou většinou obyvatelstva kladně přijata. Tato ústava obsahuje republikánské řízení státu, prezident je volen na 4 roky v přímých a všeobecných volbách dvoukolovým většinovým systémem, je zaveden dvoukomorový parlament, který se skládá z Poslanecké sněmovny (346 poslanců) a Senátu (143 senátorů) s 3% vstupní klauzulí. Jedná se o tzv. symetrický bikamerismus, to znamená vzájemnou rovnost obou komor. Volby do těchto komor probíhají také ve všeobecných volbách, ale proporčním systémem. Mandát poslanců i senátorů je čtyřletý, jako u prezidenta. Inspirací této ústavy se stala ústava Páté francouzské republiky.¹⁰⁰

První svobodné volby v roce 1990 vyhrála Fronta národní spásy s následným premiérem Petre Romanem. Nový premiér se svými spolupracovníky upřednostnili pomalejší transformační proces. Velmi dobře si totiž uvědomovali složitou ekonomickou situaci obyvatelstva a jakákoli razantnější forma transformace by měla zcela opačné účinky. V tomto smyslu se premiér dostal do sporu s nově zvoleným prezidentem Ionem Iliescem, který zastával opačný názor na transformaci a právě poloprezidentský režim mu dával velkou pravomoc do této otázky velmi zasahovat. Spor vyvrcholil pádem vlády Petre Romana a rozštěpením Fronty národní spásy na dva nové subjekty, Iliescovu Demokratickou frontu národní spásy (FDSN) a Romanovu původní Frontu národní spásy. Jmenován byl nový premiér Theodor Stolojan,¹⁰¹ který zastával tuto funkci až do příštích voleb v roce 1992. Na tomto místě je třeba zdůraznit, že většina stran nebo hnutí, které podstatnou měrou přispěly k pádu režimů ve střední a východní Evropě, se také zanedlouho rozpadly. Ať již šlo o FDSN v Rumunsku, Občanské hnutí v Československu nebo Solidaritu v Polsku. Pro politický a stranický pluralismus a konsolidaci demokratických hodnot je to jev naprosto pozitivní.

Také volby v roce 1992 nepřinesly výrazné změny v transformačním procesu. Jejich výsledek určil za vítěze FDSN. Premiérem se stal Nicolai Vacaroiu, který vytvořil jednobarevný kabinet s podporou tří nacionalistických stran, Strany rumunské národní

⁹⁹ Rosůlek, P. *Rumunsko-Hybridní poloprezidencialismus*. In: Cabada, L. a kol. *Nové demokracie střední a východní Evropy*. Oeconomika. Praha. 2008. s. 202.

¹⁰⁰ Rosůlek, P. *Rumunsko*. In: Cabada, L. Dvořáková, V. *Komparace politických systémů III*. Oeconomika. Praha. 2004. s. 318-319.

¹⁰¹ www.terra.es/personal2/monolith/0g-rom.htm

jednoty (PUNR), Strany velkého Rumunska (PRM) a PSM.¹⁰² I nový kabinet se zdráhal zavést důležité nepopulární reformy. Neustále se měnící zákony s nedostatečnou veřejnou a politickou podporou nadále odrazovali mezinárodní investory. Rozdíly mezi městy a venkovem, které nastaly po volbách v roce 1990, se ještě zvětšily. Lidé na venkově podporovali spíše Iona Iliesca a jeho stranu FDSN, zatímco lidé ve městech dávali přednost koalici stran Křesťansko-demokratické rolnické národní strany (PNTCD) a Národní liberální strany (PNL).¹⁰³

Zapojení Rumunska do evropských struktur bylo velice těžké a můžeme říci, že v našem sledovaném období se Rumunsko ocitlo na okraji zájmu. Obrat nastává až v druhé polovině 90. Let, kdy se Rumunsko připojuje ke skupině středoevropských států Cefta a také začíná více spolupracovat se západními státy, zejména Francií.

Jak již bylo zdůrazněno, tak mělo Rumunsko daleko složitější přechod k demokracii než ostatní zmíněné země. V otázce typologie můžeme Rumunsko podle Huntingtona zařadit do typu *Nahrazení*, kde je hlavní aktér opozice, která vytlačí stávající vládu a nahradí ji svojí vlastní. V tomto typu je prosazena síla jednoho aktéra na úkor druhého. V typologii podle Karlové a Schmittera se jedná o *revoluci*, kde se demonstrující masy uchýlí k násilnému převratu. V otázce konsolidace nelze Rumunsko v tomto stručně popsaném období mezi konsolidované země zařadit, právě kvůli jeho netransparentnosti celého politického systému.

3.4.3. Závěrečné shrnutí v osmi otázkách a odpovědích podle Marka Ženíška.

Tabulka č. 4. Rumunsko

Otázka	Odpověď
1. Z jakého typu autoritářského režimu se přechod uskutečnil?	Posttotalitní diktátorský režim Nicolae Ceausesca.
2. Jaké byly hlavní příčiny změny?	Reakce na pády režimů sousedních států. Krvavě potlačené demonstrující masy.

¹⁰² Rosůlek, P. *Rumunsko*. In: Cabada, L. Dvořáková, V. *Komparace politických systémů III*. Oeconomika. Praha. 2004. s. 324.

¹⁰³ www.Nationmaster.com/encyclopedia/politics-of-Romania

3. Kdo byl hlavním aktérem uskutečnitelných změn?	Vzniklé opoziční hnutí Fronta národní spásy.
4. K jakému typu z nabízených typologií můžeme tuto zemi přiřadit?	V typologii Karlové a Schmittera jde o <i>revoluci</i> . V typologii Huntingtona jde o <i>nahrzení</i> .
5. Za jak dlouho od pádu režimu se přijala nová ústava?	V roce 1991 parlament schválil novou ústavu za jeden rok v roce 1991, ta se následně stává předmětem referenda, které je vzápětí kladně přijato.
6. Za jak dlouho od pádu režimu se uskutečnily první svobodné volby?	Půl roku. (květen 1990)
7. Jaký nový politický systém byl v dané zemi zřízen?	Parlamentní demokracie (dvoukomorový parlament, Poslanecká sněmovna, Senát) s velkými pravomocemi prezidenta.
8. Měla země po úspěšném přechodu k demokracii nakročeno k úspěšné konsolidaci?	Ne

4. Filosofická část

4.1. Stát a jeho legitimita

Samotný stát má mnoho podob a zvláště etap, kterými prochází, a lidé se vždy snažili nalézt optimální společenské uspořádání. Toto úsilí lze pozorovat v celé jeho historii. Ať již jde, podle Rousseaua, o vytváření prvních společenství s ostatními bytostmi téhož druhu, jejichž hlavním cílem bylo uvědomění si, že taková činnost je pro člověka vzhledem k jeho přežití nejvýhodnější, nebo až po klasickou definici státu, která říká, že stát je institucionalizovaná forma společnosti pro určitou sociální skupinu, která se vyznačuje společnými znaky (jazyk, náboženství, kultura, historie, území). Existuje mnoho definic a znaků, podle kterých se stát může nazývat státem, a každá věda, která se tímto problémem zabývá, na něj nahlíží svým způsobem. Za všechny můžeme zmínit tři hlavní znaky podle definice významného německého sociologa Maxe Webera, podle kterých se stát může nazývat státem.

- Těmito znaky jsou:
- 1) území
 - 2) monopol fyzického násilí
 - 3) legitimita fyzického násilí

Stát, který podle Webera ztratí monopol fyzického násilí, přestává být státem.¹⁰⁴ Pokud se vrátíme do doby na konci 80. let, tak zjistíme, že se ve střední a východní Evropě tato definice Maxe Webera přesně naplnila. Komunistické režimy ztratily nejenom monopol fyzického násilí, ale hlavně jeho legitimitu.

Ospravedlnění totalitních a autoritářských režimů se převážně konalo jak na ideologických a nacionalistických základech, tak také z tradice, náboženství a sociální podřízenosti.¹⁰⁵ V době, kdy se zhroutil komunistický režim v Polsku a Maďarsku bylo pro ostatní vedení ve zbylých komunistických státech v Evropě velice těžké udržet svou legitimitu. Největší problém byl v těch státech, kde již měla demokracie určitou historii. Dalšími důležitými prvky ztráty legitimacy byla lež a sociálně-ekonomická nerovnost obyvatel. Podle Samuela Huntingtona se legitimita autoritářských režimů otřásá dokonce i tehdy, když sliby, které občanům daly, dokážou splnit. V této situaci totiž režim přestává mít jakýkoli smysl a občané ho přestávají podporovat, protože v něm

¹⁰⁴ Rosůlek, P. *Politika jako předmět zájmu politické vědy*. In: Cabada, L. Kubát, M. a kol. *Úvod do studia politické vědy*. Aleš Čeněk, Plzeň, 2007. s. 42.

¹⁰⁵ Huntington, P. S. *Třetí vlna – Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno. 2008. s. 53.

stále chybí svoboda projevu i vyznání.¹⁰⁶ Ač se komunistické vedení snažilo zvrátit nepříznivý vývoj (např. personálními změnami), nedokázalo již plně reagovat na započaté procesy demokratizace.

4.2. Vyrovnání se s minulostí

Po úspěšných přechodech se otevřela též otázka vyrovnání se s minulostí. Je třeba podotknout, že postkomunistické státy se s tímto problémem vyrovnávají každý po svém a hlavně dodnes. Nastalo velké dilema, jak se vyrovnat s těmi, kteří v autoritářském režimu jakýmkoliv způsobem potlačovali práva druhých. Společnost je víceméně rozdělena na dva tábory, jedni jsou přesvědčeni, že by se nové vedení nemělo uchýlit ke stejným praktikám jako vedení minulé a druhý tábor je naopak přesvědčen, že se má společnost vypořádat s minulým vedením stejným způsobem, jak to činili oni sami. Pokud jsme se ale rozhodli budovat stát na principu humanity, tak se také ve stejném smyslu musíme chovat i k poraženým, ať se v minulosti chovali jakkoliv. K této otázce se vyjádřil i Václav Havel, který řekl, že bychom se neměli mstít za zločiny spáchané v minulosti, poněvadž i my sami jsme za tytéž zločiny zodpovědní, a to právě svou loajálností k minulému režimu, kdy 95% společnosti bylo vůči nespravedlnosti pasivní.

V postkomunistických zemích se s minulostí vyrovnávají každý po svém. V zemích, kde přechod organizovali sami představitelé bývalého režimu, měli samozřejmě pramalý zájem na tom, aby se určití viníci odsoudili, a naopak v zemích, kde se vlády ujalo zcela nové vedení nezatížené minulostí, argumentovalo právě ve smyslu humanity. To znamená, že by se neměli dopouštět násilí ti, co sami proti násilí bojovali. Těmito argumenty se nicméně nemyslí, že by se samotné zločiny měly promlčet. Právě naopak.

Pokud došlo k nějakému potrestání, stalo se to většinou jen z morálního hlediska. Případů, kdy byli viníci skutečně potrestáni, bylo poskromnu. Např. zmíněný proces s diktátorem Ceausescem. Další případ je z Německa, kdy byl po pádu režimu obviněn bývalý nejvyšší představitel NDR Erich Honecker za to, že dal rozkaz střílet na lidi, kteří se pokoušeli utéct přes Berlínskou zeď na západ. Byl sice odsouzen a nastoupil do vězení, ale zanedlouho ho kvůli jeho zdravotnímu stavu propustili. Krátce na to zemřel

¹⁰⁶Huntington, P. S. *Třetí vlna – Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno. 2008. s. 61.

v chilském exilu. V Polsku zase došlo k obvinění „pouze“ dvou vysokých důstojníků tajné policie, kteří měli na svědomí vraždu kněze Jerzyho Popieluska v roce 1984.¹⁰⁷

Problémem se paradoxně stává také odtajňování archívů státní bezpečnosti. Ne všechny státy se k tomuto kroku odhodlaly. Z čistě pragmatického hlediska si uvědomovaly, že by v nově nabyté demokracii odjistily velký problém. A jak uvádí Samuel Huntington „*v některých ohledech může být tudíž pravda ohrožením demokracie stejně jako spravedlnost*“.¹⁰⁸

Podle Vladimíry Dvořákové je bezpodmínečně nutné se minulosti stále věnovat a *studovat ji*. Jedině jejím studiem se můžeme dopracovat k tomu, že se s ní dokážeme po čase vypořádat.¹⁰⁹ Vzhledem ke snaze společnosti o co nejrychlejší konsolidaci je proto zapotřebí se s minulostí vypořádat co nejdříve.

4.3. Proč demokratické zřízení?

Tyto zásadní problémy se kterými se tyto země musely vypořádat, přinesly velké úspěchy, ale zapříčinily také velké krize. V takových krizových chvílích se ve společnosti začíná objevovat určitá skepse. Na povrch se dostávají otázky typu: Je cesta k demokracii vůbec ta správná? Proč se zdá, že je demokracie nejvhodnějším státním uspořádáním? Z jakého důvodu většina kulturně vyspělých států upřednostňuje tuto formu zřízení? Co může země od demokracie očekávat? Jaké kladné hodnoty demokracie přináší? Tak jako v jiných, tak i v odpovědích na tyto otázky jsou lidé rozdílní. Jedni tvrdí, že demokracie je prostě zvyk, tradice, jistota. Tak odpovídají lidé spíše konzervativně zaměřeni. Druzí jsou spíše pragmatici a preferují demokracii převážně kvůli vlastním cílům, demokracie jim přináší možnost bohatství, vzdělání, cestování, politického uplatnění. Naopak jiní lidé jsou zase lehce ovlivnitelní a upřednostňují demokracii jen proto, že přejímají názor ostatních, nebo jen toho, koho považují za vzor. A jaké hlavní výhody z demokracie vlastně plynou? Na tuto otázku můžeme odpovědět s pomocí Roberta Dahla, který určuje tyto kladné důsledky demokracie. Demokracie 1. Zabraňuje vzniku tiranie 2. Zajišťuje základní práva 3. Zajišťuje všeobecnou svobodu 4. Umožňuje lidem, aby rozhodovali sami o sobě 5.

¹⁰⁷ Huntington, P. S. *Třetí vlna – Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno. 2008. s. 222.

¹⁰⁸ Tamt. s. 224.

¹⁰⁹ Dvořáková, V. Kunc, J. *O přechodech k demokracii*. Sociologické nakladatelství. Praha. 1994. s. 126.

*Umožňuje mravní samostatnost 6. Umožňuje rozvoj člověka 7. Chrání základní osobní zájmy lidí 8. Zajišťuje politickou rovnost 9. Usiluje o mír 10. Usiluje o prosperitu.*¹¹⁰

V tomto smyslu lze tvrdit, že na rozdíl od jiných forem státního uspořádání, demokracie utváří samostatného člověka. Demokracie sice nedává návod na šťastný život, ale umožňuje člověku být sám sebou. To je největší devíza demokracie. A pokud *„porozumíme tomu, co od nás demokracie očekává, a budeme-li mít k tomu dost vůle a odhodlání, je v naší moci demokratické myšlenky a postupy nejen chránit, ale i dále rozvinout“*.¹¹¹

¹¹⁰ Dahl, R. *O demokracii*. Portál, s. r. o. Praha. 2001. s. 46.

¹¹¹ Tamt. s. 28.

5. Závěr

Shrneme-li poznatky této bakalářské práce, tak se tato práce pokusila analyzovat v závěrečných otázkách a odpovědích stejné, velmi podobné i zcela rozdílné prvky, které byly určujícími faktory k úspěšnému přechodu k demokracii, a to ve stejném období, kterým prošly postkomunistické země na konci 80. let 20. Století. V období, které těmto zemím přineslo svobodu a posléze i částečnou konsolidaci demokratického systému.

Všechny země, které zde byly představeny, vycházely z posttotalitního autoritářského režimu. Československo a Maďarsko vycházely z čistě posttotalitního autoritářského režimu, na rozdíl od Polska, které vycházelo z posttotalitního birokraticko vojenského režimu a Rumunska, které jako jediné vycházelo z posttotalitního diktátorského režimu.

Hlavní příčiny změn začaly u postkomunistických států částečnou liberalizací. Ta započala změnou politického kurzu sovětského vedení. Tato situace se vzápětí odrazila na tom, že polská Solidarity docílila polosvobodných voleb v létě 1989 a v Maďarsku se na podzim téhož roku reformním komunistům podařilo eliminovat tvrdé jádro komunistické strany a odstranit ho od moci. Otevřením svých hranic s Rakouskem zapříčinilo Maďarsko vlnu uprchlíků z Německé demokratické republiky, kteří využili situace a přes Československo, Maďarsko a Rakousko přechali do západního Německa. Tato situace nebyla dlouhodobě udržitelná a ovlivnila samotný komunistický režim v NDR. Vše vyvrcholilo pádem Berlínské zdi a do roka spojením obou německých republik. Na tyto události samozřejmě reagovali i občané našeho státu. Hlavním impulsem ke změně režimu se stal policejní zákrok na Národní třídě proti demonstrujícím studentům. Následně vznikají opoziční hnutí Občanské fórum a Veřejnost proti násilí, která se ujímají koordinací akcí za vyšetření tohoto zásahu. Vzápětí se stala hlavními aktéry změny režimu v Československu. Další země, které se nespokojily se stávajícím režimem, byly Bulharsko (zde se stejně jako v Maďarsku do čela staví reformní část komunistické strany) a Rumunsko. Demonstrace v rumunském Temešváru, která se vzápětí přenesla do ostatních měst Rumunska, otevřely jedinou krvavou změnu režimu ve střední a východní Evropě.

Všechny tyto změny, které se udály v rozmezí jediného půlroku, nazývá Samuel Huntington *dominovým efektem*, kdy se na základě jediného pádu režimu zhroutí i režimy ostatní. Tyto pády zařazujeme do společného prvku a tím je *třetí vlna demokratizace*. Rozdílné už je zařazení do určité typologie této třetí vlny. Podle

Samuela Huntingtona patří Československo do typu *sjednaného přechodu*, kde se dosud vládnoucí strana domluví se vzniklou opozicí na změně režimu. V typologii Karlové a Schmittera jde o časově *omezenou reformu*, kde došlo k zmobilizování širokých mas, které si vynutí následné změny. To samé zařazení v těchto typologiích můžeme pozorovat i u Polska, nicméně rozdíl byl převážně v časovém úseku této *reformy*, zde se na rozdíl od Československa (kde se přechod odehrál během pár dnů) přechod uskutečnil v rozmezí několika let. Zcela jiné typy se jeví pro Maďarsko, to podle Huntingtona zařazujeme do typu *transformace*, kde se vládní činitelé rozhodnou pro demokratizační kroky v důsledku špatné ekonomiky. V typologii Karlové a Schmittera jde o *pakt*, pro tento typ je charakteristický kompromis hlavních aktérů. Naopak Rumunsko je pro Huntingtona typickým představitelem typu *nahrazení*, kde se dosud vládnoucí strana rozpadla a musela jí v čele státu nahradit vzniklá opozice. Vše se dělo na základě *revoluce*, kam zase ve své typologii zařazují Rumunsko Karlová a Schmitter. *Revoluce* je tedy typem, kde se zmobilizované široké masy uchýlí k násilnému převratu.

Cesta demokratizace, kterou musely postkomunistické státy projít, nebyla vůbec jednoduchá a pokud měly potvrdit změnu režimu, musely zejména změnit svůj základní zákon ve státě. Tudíž mezi prvními úkoly, které bylo nutno co nejdříve vykonat, bylo především přijetí nové ústavy, nebo alespoň její novelizace. I v tomto se postkomunistické státy lišily. Prvním státem, který po pádu režimů ve střední a východní Evropě přijal zcela novou ústavu, bylo Rumunsko. Jeho nová ústava tak nabývá platnost v roce 1991. V Československu se ústava po pádu režimu několikrát novelizovala a definitivní podoba nových ústav České i Slovenské republiky se datuje až s rozpadem společné republiky od 1. 1. 1993. Naproti tomu v Polsku se nová ústava přijala až v roce 1997, do této doby platila ústava stará, která byla pouze novelizována. Zcela stejnou cestou šlo Maďarsko, jeho ústava byla také jen novelizována a to až do přijetí nové v roce 2011.

V otázce uspořádání svobodných voleb si sledované země vedly úspěšně. Polské volby v létě 1989 byly sice jen polosvobodné, ale svůj účel splnily. Jaro 1990 se dá nazvat volebním jarem, postupně totiž přineslo první svobodné volby do Maďarska, Rumunska i Československa. Po těchto volbách nastává budování nového politického systému a s ním i nových zákonodárných sborů, pluralitního stranického systému, vymezení role prezidenta atd. Ve všech těchto zemích byla zavedena parlamentní demokracie. Rozdílly byly ve zřízení zákonodárných sborů, po rozpadu Československa

byl v České republice zřízen dvoukomorový parlament (Poslanecká sněmovna a Senát), stejně tak tomu bylo i v Polsku (Sejm a Senát) a Rumunsku (Poslanecká sněmovna a Senát). Jednokomorový parlament byl zřízen v Maďarsku a na Slovensku.

Co se týče funkce prezidenta tak v Československu měla tato funkce tradici už od dob První republiky a nezrušilo jí ani komunistické vedení, ale například v Polsku byla funkce prezidenta zřízena až na základě dohod u kulatého stolu, do té doby vládla v zemi Polská sjednocená dělnická strana v čele s jejím předsedou. Prezident v Polsku a v Rumunsku získává následně, oproti České republice, Slovensku a Maďarsku, velmi silný mandát.

Rozdíly můžeme též vidět ve volebních systémech. V Československu a následně v České i Slovenské republice je uplatňován proporční volební systém do Poslanecké sněmovny respektive do Národní rady Slovenské republiky. Do českého Senátu je uplatňován dvoukolový většinový systém a ten společně s Poslaneckou sněmovnou volí i prezidenta. Zatímco na Slovensku se prezident volí v přímých volbách. V Polsku, jak je zmiňováno v případové studii, je volební systém předmětem každodenní politiky, proto je v každých volbách neustále obměňován. Je proto velice těžké ho přesně definovat, nicméně jsou používány proporční i většinové volební systémy do Sejmu a Senátu a přímá volba je uplatňována jen pro volbu prezidenta. Zcela specifickou zemí, co se týče volebního systému je Maďarsko, jeho super smíšený volební systém je nejsložitější volební systém v celé Evropě. Je to kombinace více systémů do jednoho. Rumunsko používá dvoukolový většinový systém do zákonodárných sborů a přímou volbu pro prezidenta.

Tyto rozdíly budování politického systému nebyly tak markantní, ale co se týče transformačního procesu, tak tam se rozdíly ukázaly být veliké. Ze všech zmíněných států na tom bylo nejlépe Československo, kde převážně průmyslová Česká republika měla velmi dobré vyhlídky na úspěšný přechod na tržní hospodářství a evropské trhy. Ostatní státy jako Polsko, Maďarsko i Slovensko na tom nebyly nejlépe. Jejich převážně zemědělsky zaměřené hospodářství se těžko adaptovalo v evropské konkurenci. Polsko a Maďarsko také neustále svazovaly vysoké dluhy. Zcela samostatnou kapitolou bylo v transformačním procesu Rumunsko. Jeho ekonomika se po pádu východního trhu jen velmi těžko vzpamatovávala a téměř se zhroutila. Situace se zlepšila až za několik let.

Na závěrečnou otázku jestli měla země po úspěšném přechodu nakročeno k úspěšné konsolidaci, lze odpovědět asi tímto způsobem. Ve sledovaném období se i po rozpadu

Československa jevila jako neúspěšnější a tím měla i velmi slušné šance stát se konsolidovanou demokracií Česká republika. Navzdory návratu postkomunistů po druhých volbách do vedení státu lze i Polsko a Maďarsko zařadit do úspěšného směřování ke konsolidaci. Naproti tomu Slovensko směřovalo po rozpadu Československa spíše k určitému typu autoritářského režimu a Rumunsko vzhledem k jeho netransparentnosti také nelze na cestu úspěšné konsolidace demokracie zařadit.

6. Seznam literatury:

- Aron, R. *Demokracie a Totalitarismus*. Atlantis, Brno. 1993. ISBN 80-7108-064-0.
- Asmus, V, F. *Antická filosofie*. Nakladatelství Svoboda. Praha. 1986. ISBN – neuvedeno.
- Cabada, L. a kol. *Nové demokracie střední a východní Evropy*. Oeconomika. Praha. 2008. ISBN 978-80-245-1388-1.
- Cabada, L. Dvořáková, V. *Komparace politických systémů III*. Oeconomika. Praha. 2004. ISBN 80-245-0806-0.
- Cabada, L. Kubát, M. *Úvod do studia politické vědy*. Aleš Čeněk, Plzeň, 2007. ISBN 978-80-7380-076-5.
- Dahl, R. *O demokracii*. Portál, s.r.o. Praha. 2001. ISBN 80-7178-422-2.
- David, R. *Politologie – Základy společenských věd*. Nakladatelství FIN, Olomouc, 1996. ISBN 80-7182-030-X.
- Dvořáková, V. sKunc, J. *O přechodech k demokracii*. Praha, Sociologické nakladatelství. 1994. ISBN 80-901424-8-6.
- Fiala, P. Herbut, R. a kol. *Středoevropské systémy politických stran, Česká republika, Maďarsko, Polsko, Slovensko*. Mezinárodní politologický ústav. Brno. 2003. ISBN 80-210-3091-7.
- Harna, J. Fišer, R. *Dějiny českých zemí II*. Fortuna. Praha. 2008. ISBN 80-7168-521-6.
- Havel, V. *Moc bezmocných*. Lidové noviny. Praha. 1990. ISBN 80-7106-005-5.
- Havel, V. *Letní přemítání*. Odeon. Praha. 1991. ISBN 80-207-0330-6.
- Holý, K. *Podoba demokracie ve srovnání s ostatními zeměmi bývalého komunistického bloku*. [bakalářská práce]. Plzeň. 2011. Fakulta filosofická.

Huntington, S, P. *Třetí vlna. Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno. 2008. ISBN 978-80-7325-156-7.

Kopeček, L. *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno. 2006. ISBN 80-7325-076-4.

Kopeček, L. *Éra nevinnosti – Česká politika 1989-1997*. Barrister-Principal. Brno. 2010. ISBN 978-80-87029-98-5.

Kubát, M. *Postkomunismus a demokracie. Politika ve středovýchodní Evropě*. Dokořán, Praha, 2003. ISBN 80-86569-47-0.

Masaryk, T, G. *Ideály humanitní*. Melantrich. Praha. 1990. ISBN 80-7032-036-3.

Novák, M. Lebeda, T. a kol. *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*. Aleš Čeněk. Dobrá voda 44. 2004. ISBN 80-86473-88-0.

Rosůlek, P. Cabada, L. *Evropa národů, patriotů a integrace*. Aleš Čeněk, Dobrá voda, 2002. ISBN 80-86473-13-9.

Říchová, B. *Přehled moderních politologických teorií*. Portál, Praha, 2000. ISBN 80-7367-177-8.

Staniszki, J. *Postkomunismus - Zrod hádanky*. Centrum pro studium demokracie a kultury. Brno. 2006. ISBN 80-73250-93-4.

Valeš, L. *Dějiny politických teorií*. Aleš Čeněk. Plzeň. 2007. ISBN 978-80-7380-031-4.

Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Aleš Čeněk, Plzeň, 2006. ISBN 80-7380-008-X.

Internetové zdroje:

www.bertelsmann-transformation-index.de

www.Nationmaster.com/encyclopedia/politics-of-Romania

www.terra.es/personal2/monolith/0g-rom.htm

7. Resumé

This bachelor thesis analyze the transformation from totalitarian regime to democracy in selected countries in the middle and east Europe. The aim of this thesis is to show basic facts about those transformations.

The wave of revolution get through middle and east Europe at the end of 20th Century. It was the logical conclusion of all attempts to reach the freedom. The whole movement started back in 1956 in Hungary, in 1968 in Czechoslovakia and in 1980 in Poland. All those nations later decided to stop the communist system of governance and started the process of democratization. In the modern history the nations of middle and east Europe (in comparison with nations of west Europe) had not a chance to enjoy their freedom. Czechs as well as Slovaks, Poles, Hungarians and Romanians has always been under the dominion of someone else. Namely Habsburg Empire, Nazi Germany or Soviet Union.

The global modernization and progress caused that the strong ideology of communists regimes starts internally crumble and a lot of opposition movements has appeared in society. Those movements disrupt the stray system. The key stimulus in the transformation was the formation of Polish trade Union Movement Solidarita and the entrance of Mikhail Gorbachev to the leadership of Soviet Union. This lead to the overall relief and started the liberalization of communist bloc and the fall of authoritarian regimes. In each country the transformation was realized in different way but the goal was common in all case – freedom and autonomy.